

Moder, trälinna eller sköldmö?

-en undersökning av vikingakvinnans roll i populärkultur

Kalmar, januari 2023

Arkeologi/2AE30E, 15hp

Institutionen för Kulturvetenskaper

Handledare: Magnus Odebäck Ljunge

Susanne Fogelström

Sammanfattning

Uppsatsens syfte var att undersöka hur vikingakvinnan framställs i två stora populärkulturella medier. Detta för att närmare förstå vilken bild som förmedlas via film och skönlitteratur, och i förlängningen vad som når den stora publiken. De fyra populärkulturella titlar som undersöktes valdes ut på grund av deras popularitet samt att de ger analysen ett större tidsspann. Dessa fyra titlar var *Vikingarna* (Fleischer, 1958), *Vikingablot* (1995), *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) samt *The Northman* (Eggers, 2022). Analysmetoden utgjordes av både kvantitativ samt kvalitativ analys för att säkerställa att resultatet blev så empiriskt och uttömmande som möjligt. Den kvalitativa analysen bestod av frågor att besvara medan den kvantitativa utgick från frågor i tabellform. Båda analysmetoderna byggde på könsnormativa nyckelord.

Den kvantitativa analysen visade på androcentrism, ett manligt fokus, men även på att kvinnor filmtekniskt inte missgynnas. Den kvalitativa analysen identifierade flertalet stereotypa element, men samtidigt även sådant som inte befäste normativa könskonstruktioner. Fem kvinnoroller identifieras; Trälinnan, Nornan, Sköldmön, Modern och Frillan. Dessa kan kombineras, med undantag Trälinnan. Dessutom identifieras vilka aktiviteter som vikingakvinnor upplevs utföra i de utvalda populärkulturella medierna samt vilken social ställning kvinnor upplevs ha i dessa framställningar av vikingatid. Slutsatsen blir att då kvinnan inte upplevs äga sin egen kropp kommer hennes sociala ställning aldrig att vara annan än låg, oavsett andra statusindikationer.

Abstract

Moder, trälinna eller sköldmö? -en undersökning av vikingakvinnans roll i populärkultur. *Mother, slave or shieldmaiden? -a study of Viking women in popular culture.*

This paper took a closer look at the gender roles within popular culture that portrays the Scandinavian Viking age. Both a quantitative and a qualitative analysis was used to identify the roles that Viking women play in the chosen novels and movies. The analysis was able to detect five different roles and several activities performed by Viking women in the novels and movies, along with the conclusion that the women's social status is low since they never are in power of their own bodies.

Keywords: Viking age, Gender archaeology, popular culture, androcentrism, gender constructions, intersectionality

Förord

Jag ville skriva den här uppsatsen då populärkulturens roll i lärande tillsammans med genusarkeologins fokus på androcentrism och könsroller intresserar mig. Möjligheten att få undersöka hur kvinnor under vikingatid framställs i två av de stora populärkulturella medierna var en spännande utmaning som jag var glad att få ta mig an. Det har varit otroligt givande att få se hur arkeologi kan vara så mycket mer.

Jag vill först och främst tacka min handledare, Magnus Odebäck Ljunge, för all konstruktiv och värdefull kritik samt den ovärderliga pepp och motivation som du bidragit med under hela processen. Ett extra tack till Ludvig Papehl-Dufay för hjälp med att spåna fram en idé och för att du trodde på den först av alla.

Sen vill jag tacka min familj och mina vänner som behövt hantera min stress och lyssna på mina långa utläggningar om analysmetoder, spännbucklor och könskonstruktioner. Tack till er som verkligen fått mig att upptäcka vad genusstudier kan göra och för alla otröttliga diskussioner. Ett extra tack till dig som fått lyssna mest av alla.

Tack allihop, för att ni alltid låtsas som att ni aldrig tröttnar.

Innehållsförteckning

1. Introduktion	1
1.1 Inledning.....	1
1.2 Syfte.....	2
1.3 Frågeställningar.....	2
1.4 Avgränsningar	3
2. Tidigare forskning.....	4
2.1 Bilden av vikingen.....	4
2.2 Genusarkeologi	4
2.3 Litteratur- och filmanalys	6
2.4 Sammanfattning av tidigare forskning	7
3. Teori.....	8
3.1 Centrala begrepp	8
3.2 Teoretisk diskussion.....	9
3.2.1 Feministisk teori	9
3.2.2 Genusarkeologi	9
3.3 Sammanfattning av teori	10
4. Metod	11
4.1 Metodval.....	11
4.1.1 Kvantitativ analys.....	11
4.1.2 Kvalitativ analys	13
4.2 Urval.....	14
4.3 Källkritik	15
5. Genomförande av analys.....	17
5.1 Kvantitativ analys	17
5.2 Kvalitativ analys	19
5.2.1 Aktiviteter, Vikingablott	19
5.2.2 Social ställning, Vikingablott.....	20

5.2.3 Övriga stereotypiska element, Vikingablöt.....	20
5.2.4 Aktiviteter, Tusenårsriket	21
5.2.5 Social ställning, Tusenårsriket.....	21
5.2.6 Övriga stereotypiska element, Tusenårsriket.....	22
5.2.7 Aktiviteter, Vikingarna.....	22
5.2.8 Social ställning, Vikingarna	23
5.2.9 Kroppsspråk, kläder och annan rekvisita, Vikingarna.....	23
5.2.10 Övriga stereotypiska element, Vikingarna	23
5.2.11 Aktiviteter, The Northman	24
5.2.12 Social ställning och kroppsspråk, The Northman.....	25
5.2.13 Kläder och annan rekvisita, The Northman	25
5.2.14 Övriga stereotypiska element, The Northman.....	26
6. Resultat	27
7. Diskussion och tolkning.....	29
8. Slutsatser	34
9. Referenser	36
9.1 Litteratur.....	36
9.2 Källor	38

1. Introduktion

1.1 Inledning

”Populärkulturen såväl uttrycker, som bidrar i formandet av, det stora flertalet människors känslor, attityder, tankar, drömmar och livsstilar” (Lindgren, 2009, s.9).

När mina vänner och bekanta vill prata om vikingar och vikingatid med mig så kommer nästan alltid samma två saker på tal: ”De hade faktiskt inte horn på hjälmarna” och ”vikingakvinnorna var ju också superhårda krigare”. Gemensamt för båda dessa påståenden är att de har en stor del av sitt ursprung i populärkulturens avbildningar av vikingatiden. Även om många nu har klart för sig att hornen på vikingahjälmarna och den manliga, kraftfulle vikingen är ett modernare fenomen med en grund i nationalromantikens nationsbyggande och Göticismen (Arwill-Nordbladh, 1998 s. 26; Svanberg, 2003) så lever alltjämt bilden kvar i andra, kulturella, sammanhang. Dessa sammanhang är exempelvis serieteckningar, så som den amerikanska serien Hagbard Handfaste från 1973, maskeradkläder, illustrationer och idrottssupportrars klädval. Den vikingen är en igenkänningsbar figur som starkt sammankopplas med Skandinavien och de skandinaviska folken. Vikten av huruvida bilden är historiskt korrekt är sekundärt till det symboliska värdet av den hornbeklädda vikingen som ger sig i väg för sjöröveri och våldsamt förödelse. Det är en bild som sedan en tid tillbaka utmanas även inom populärkulturen. Nyare TV-serier, böcker och filmer såsom *Vikings* och Catharina Ingelman-Sundbergs boktrilogi om 800-talets Birka målar upp en bredare bild av vikingatiden och de män som levde då.

Bilden av vikingakvinnan då? Den är mer diffus än den våldsamme, manliga vikingen som reser över haven för att våldta och plundra. Ofta har hon varit osynlig, andra gånger kuvad, men lika ofta är hon en kraft att räkna med. Sköldmör som landstiger och strider hårt tillsammans med sina manliga kamrater i TV-serierna *Vikings* och *Norsemen* samt Valkyrrior som verkliga kvinnor som uppfyller krigarideal i Marvels filmer om Thor är exempel på kvinnor inom framställningar av vikingens värld som bryter könsroller. Men samtidigt säljs kvinnor, inte bara som trälar, utan även som framtida brudar bland de högborna både i böcker och i film. Bilden är, som ovan uttryckt, mer diffus framför allt inom populärkulturen. Vem hon var, kvinnan bland svärd och långskepp och vilka möjligheter hon hade skiljer sig mellan de olika verken. Det arkeologiska materialet kan berätta för oss att, exempelvis, stridande kvinnor var en möjlighet, åtminstone så har kvinnliga gravar tolkade som krigargravar hittats (t.ex Hedenstierna-Jonson et al. 2017). Men de allra flesta kommer inte i kontakt med vikingar i vetenskapliga artiklar om arkeologi utan via TV-skärmen eller i biostolen.

Redan i de fornnordiska sagorna berättas om en kvinnoroll som är större än en kuvad husmoders eller osynlig trälinnas (Friðriksdóttir, 2021). Valkyrrior som påverkar stridens utgång på ett kosmiskt plan och sköldmör som strider bland de

dödliga. Kvinnor som är hjärnorna bakom krig och konflikter. Kvinnor som skiljer sig, som tar kontroll över sina öden och som är modigare än männen i deras närhet. Det berättas om gudinnan Freja som en "kraftfull gestalt" i myter (Friðriksdóttir, 2021, s. 18) och hur hon eventuellt skulle kunna likställas med Oden, gällande hennes betydelse för krigarens liv efter döden. Dessa sagor skrevs ner århundraden efter att berättelserna ska ha ägt rum och de beskriver inte på lång väg en enbart jämställd tillvaro (Friðriksdóttir, 2021) eller ens en verklig tillvaro alls men de ger plats åt kvinnliga karaktärer och karaktärstyper som vi långt senare kan känna igen i den moderna populärkulturen.

Populärkulturen, det är det där som existerar runt omkring oss hela tiden. Kulturen vi konsumerar med våra vänner, våra barn, när vi har som tråkigast och när vi inte vill något annat än att underhållas. Den populära masskulturen (Lindgren 2009) är det som når flest och det som förmedlas genom den formar våra tankar om det som skildrats och det förflutna. "Populärkulturen såväl uttrycker, som bidrar i formandet av, det stora flertalet människors känslor, attityder, tankar, drömmar och livsstilar" skriver Simon Lindgren (2009, s.9). Det skulle i så fall innebära att populärkulturen är en del av vad som formar människors tankar även om vikingatid. Film, TV och skönlitterära böcker skulle då kunna vara den typ av förmedling som främst lär allmänheten om vikingar, vikingatid och kvinnorna som levde då. Samtidigt så är det en förmedlingstyp som styrs av långt fler yrkesgrupper än arkeologer och museipedagoger. Trots att konsultering inför produktioner sker så är det underhållning som produceras och både estetiska samt berättande val kommer att göras utanför arkeologers påverkan och inflytande. Något som i slutändan, om Lindgrens tanke om populärkulturens formande kraft bär, innebär att den förmedlingsform som når bredast publik är den som ligger längst från arkeologin.

Det är därför jag finner det intressant att undersöka hur den förmedlingen ser ut, med ett genusarkeologiskt perspektiv, för att djupare förstå vilken bild av vikingakvinnan som når den breda allmänheten.

1.2 Syfte

Syftet med uppsatsen är att genom film- och litteraturanlys undersöka hur vikingatida kvinnor presenteras i två av populärkulturens största medier. Att försöka identifiera vilka könsroller och vilken social ställning kvinnor under vikingatid ges inom skönlitteratur och film. Detta för att förstå vilken bild av vikingakvinnan som förmedlas till dessa mediers konsumenter.

1.3 Frågeställningar

- Vilka tydliga, specifika vikingakvinnoroller går att identifiera inom skönlitteratur och film?
- Vilka skillnader mellan de olika utvalda mediernas framställning av vikingakvinnor går att identifiera?

- Vilken social ställning ges kvinnor under vikingatid i skönlitteratur och film?

1.4 Avgränsningar

I uppsatsen har jag studerat hur kvinnor, under specifikt vikingatid, är porträtterade i två stora populärkulturella uttrycksformer. Det som ligger till grund för valet att koncentrera sig till vikingatid i stället för, exempelvis, bronsålder är framför allt det stora intresset som allmänheten har för vikingar och, som följd av detta, det stora antalet populärkulturella verk som finns tillgängliga. Populärkulturens gestaltande av vikingatid innefattar flertalet datorspel, musik, tv-serier, böcker och mycket mer. Med tanke på vilken inverkan populärkultur, beskrivet av till exempel Lindgren (2009), har för människor uppfattning av historiska händelser och fenomen är vikingatid än mer intressant tack vare det stora källmaterial som finns tillgängligt inom de berörda media. Det är även en faktor när man ser till vilken inverkan de analyserade verken i så fall faktiskt kan ha på allmänhetens bild av vikingakvinnans roll även i en dåtida verklighet.

Det analyserade materialet har begränsats till två skönlitterära verk samt två spelfilmer. Urvalet av materialet är gjort med hänsyn till faktorer såsom verkets ålder, upphovsman- eller kvinna, huruvida kvinnor finns representerade och verkets popularitet. Trots att det hade varit önskvärt att analysera fler verk för att minimera risker för vinklade resultat på grund av urvalet, så var avgränsning av antalet verk nödvändig med tidsramen i åtanke. Det är även med hänsyn till tidsåtgång som de utvalda verken är just böcker och film och alltså inte innefattar TV-serier, musik från vikingametall-scenen eller andra populärkulturella uttryck. Detta trots att arbetet refererar till exempelvis TV-serien Vikings.

Det utvalda materialet består av *Vikingablot* skriven av Catharina Ingelman-Sundberg och utgiven 1995; *Tusenårsriket* skriven av Tonny Gulløv och utgiven 2015 (svensk översättning 2019); *Vikingarna* regisserad av Richard Fleischer utkommen 1958; *The Northman* regisserad av Robert Eggers utkommen 2022. Varför specifikt dessa verk valdes ut diskuteras under avsnittet 4.2 Urval.

2. Tidigare forskning

Den tidigare forskningen, som presenteras i detta avsnitt, delas in i tre underrubriker.

2.1 Bilden av vikingen

Var just den gamla, klassiska bilden av vikingen som hårdför sjörövare med horn på hjälmen kommer från behandlar Fredrik Svanberg i *Decolonizing The Viking Age 1* (2003). Med post-kolonial teori som perspektiv så redogör Svanberg för hur nationalistiska intressen har skapat historieskrivningar menade att stärka och ena en nation. Stolta minnen, minnen av storhetstider, är starka politiska medel i unionsskapande syften. Bilden av vikingen som manlig och kraftfull kommer ur Göticismen och det Götiska förbundet (Svanberg, 2003, s.36; se även Arwill-Nordbladh, 1998, s.26) och under tidigt 1900-tal fram till tiden för Andra Världskriget syns en tydlig ökning av nationalism inom studerandet och historieskrivandet kring vikingarna (Svanberg, 2003, s.53). Svanberg menar även att skapande av just vikingatiden är en lång, kontinuerlig tradition i de skandinaviska länderna, även om bilderna skiljer sig åt länderna emellan (2003, ss. 36–37; 40). Bilden av den kvinnliga vikingen är annorlunda mot den manliga och närmare studerad av Elisabeth Arwill-Nordbladh (1998). Stereotypen av ”vikingakvinnan som husmoder... myndiga och nyckelbärande” (Arwill-Nordbladh, 1998, s. 25) etableras under 1800-talets slut och var en tydlig del av att befästa patriarkala strukturer under en period då kvinnans ställning börjar omvärderas (t. ex Arwill-Nordbladh, 1998, s.40).

Den allmänna bilden, allmänhetens uppfattning, av vikingen och vikingatiden och hur denna kommit till är ett ämne som även Neil Price (2020) tittat närmare på. Till exempel diskuterar han sanningshalten och den historiska korrektheten i TV-serien *Vikings* och hur den påverkat hur vikingen uppfattas i kontrast till nationalromantikens konstruerade vikingaideal. Vikten av huruvida *Vikings* porträtterar varenda detalj av vikingatidens liv och föremål historiskt korrekt lyfter Price (2020) fram som mindre väsentligt än det faktum att det är verkliga människor och liv som återges. En bild bredare än den av vikingen som pirat. En bild av skandinaven som en tänkande individ och ett hemmaliv med matlagning, odling och ett mode som förändras över tid. Vidare menar Price att framställningen av ”den starka kvinnan” i TV-serien inte enbart är förskönande utan att seriens kvinnor tillhör alla samhällsklasser samt hanterar tragedier och svårigheter. Att kvinnorna i *Vikings* är ”framför allt, riktiga” (Price, 2020 s. 36).

2.2 Genusarkeologi

Margaret W. Conkey och Janet D. Sectors artikel *Archaeology and the study of gender* (1984) är en feministisk kritik mot hur arkeologin dittills hanterat genusfrågor. De menar att arkeologin befäste könsstereotyper, presenterade könsroller

i förhistorian som fakta trots att man inte med säkerhet visste hur det egentligen såg ut, och lyfter fram androcentrism som ett grundläggande problem. Vidare presenterar de en analys av flertalet arkeologiska studier där de menar att tolkningsbias förekommer på grund av just androcentrism, bland annat att stereotypiskt manliga aktiviteter beskrivs mer detaljerat än stereotypiskt kvinnliga (Conkey & Spector, 1984). Conkey och Spector visar på vikten av en feministisk teoribildning inom arkeologin och ett genusinkluderande förhållningssätt till det arkeologiska materialet.

Syftet med Arwill-Nordbladhs (1998) avhandling *Genuskonstruktioner i nordisk vikingatid* beskrivs som ”att problematisera några olika aspekter av begreppet genus, framför allt konstruktioner av kvinnlighet, i nordisk arkeologi” (Arwill-Nordblad, 1998, s. 1). Hon undersöker hur förhistoriska kvinnor presenterats genom att studera forskningshistorik kring kvinnorollen inom arkeologin samt kritiskt analysera tolkningsarbetet kring Osebergsgraven (Arwill-Nordblad, 1998, ss. 3; 84). De frågeställningar hon arbetar utifrån behandlar hur tolkningsarbetet präglats av sin samtid, huruvida tolkningarna i sin tur påverkat den arkeologiska diskursen, och därmed synen på manligt och kvinnligt, samt om det går att öka förståelsen för kvinnliga genuskonstruktioner under nordisk vikingatid (Arwill-Nordblad, 1998, s. 84). Vad hon kommer fram till är att just samtiden har en stor inverkan på tolkningen och en lika stor del i vad som sedan förmedlas utifrån genus och genuskonstruktioner.

Genusarkeologi som inriktning, samt vikten av densamma, är ett område som även Marie Louise Stig Sørensen utforskat. Hon undersöker och redogör för, bland annat, genusarkeologins ursprung samt vilka behov som finns för genusarkeologi som praktik och som teoretisk ingång i sin bok *Gender Archaeology* (2000). Stig Sørensen (2000) fortsätter med att undersöka den kvinnliga synligheten inom arkeologin som vetenskap och yrkesgrupp samt inom förmedlingen av den, huruvida det är något att ta hänsyn till samt vilken inverkan genusperspektivet kan ha för fältet. Detta genom frågeställningar såsom vad genus innebär, vad kön är, hur kön kontra genus tar sig uttryck i det arkeologiska källmaterialet, vilken riktning genusarkeologi borde ta framåt samt vilka det är som intresserar sig för genus och genusarkeologi. Gällande riktningen framåt för genusarkeologin menar Stig Sørensen att den bör ta visst avstånd från feminism. Detta för att hon anser att feminism annars riskerar att vinkla diskussionen mot att handla om enbart kvinnor i stället för den bredare bild som är genus (Stig Sørensen, 2000, ss. 5;11). Ett annat perspektiv lyfts dock fram av Alison Wylie (2007). Hon menar att feminismen och att ”utföra arkeologi som feminist” snarare skulle innebära än bredare möjligheter för genusarkeologin (Wylie, 2007).

Hur genus görs och hanteras i förmedlingen av arkeologi behandlas exempelvis i antologin *Genusförbart* (Hauptman & Näversköld red., 2014) samt av Annika Bünz. Bünz avhandling *Upplevelser av förhistorier* (2015) undersöker just arkeologiska utställningar och genusperspektivet i dessa. Genuskonstruktioner inom arkeologiska rekonstruktioner och hur media rapporterar kring dessa är lyfter Bodil Petersson fram i *Barna Hedenhös besöker Vikingaby* (1997). Där poängterar hon att de aktiviteter som presenteras i media visar tydliga tendenser: strid är manligt medan matlagning är kvinnligt. Samt att det är rekonstruktörer till-

sammans med massmedia som tillsammans upprätthåller bilden (Pettersson, 1997, ss. 9;11)

2.3 Litteratur- och filmanalys

Litteraturanalyser kopplade till genusforskningen är ett brett fält som tydligt kan uppvisa en utveckling från ett fokus på kön till att mer handla om genus och intersektionalitet. Antologin *Genusvetenskapliga litteraturanalyser* (Arping & Nordenstam red., 2010) samlar tretton litteraturanalyser och studier som sammantaget visar på just detta. Hur kvinnliga respektive manliga författare recenseras och behandlas, kritik mot den feministiska litteraturforskningen och heteronormer samsas med queerteoretiska litteraturanalyser, maskulinitet och maktförhållanden i kärleksrelationer är exempel på ämnen som undersöks och analyseras i de texter som återfinns i boken.

Studiet av populärkultur är betydligt större än enbart litteraturanalyser. Vad populärkultur är, hur den påverkar dess konsumenter och hur den ska analyseras, bland annat, är något som Lindgren (2009) tittat närmare på. Populärkultur beskrivs som något för massorna, något som konsumeras, en kontrast till finkulturen. Samtidigt så görs det klart att det inte är självklara definitioner (Lindgren, 2009 s.25) men att det handlar om den populära kulturen som är menad för de allra flesta. En kulturyttring som den generella publiken kan och vill ta del utav. Lindgren lyfter fram att populärkulturen har en stor genomslagskraft samt att vad som producerats, texten, säger lika mycket om publiken som om det den porträtterar (Lindgren, 2009 ss. 10; 15).

Andra som tagit sig an analyser av populärkulturella uttryck är Keith Selby och Ron Cowdery. I boken *How to study television* (1995) beskrivs ingående metoder för TV- och filmanalyser, bildanalys och reklamfilmsanalyser. De förklarar vad *mise-en-scène* innebär och hur det används tillsammans med publikanalyser och vilka fallgropar som kan dyka upp under analysarbetet. Vidare presenteras analyser utav TV-serier såsom *Pang i Bygget* och *Grannar* tillsammans med en analys av en nyhetssändning innehållande bland annat en teknisk analys, kategorisering och stereotyper (Selby & Cowdery, 1995).

Sherrie A. Inness publicerade år 1999 en bok som studerar de tuffa tjejerna i populärkultur. *Tough girls* (Inness, 1999) redogör för och diskuterar hur flickor och kvinnor porträtteras inom genrer som exempelvis actionfilmer och serietidningar i kontrast till den ”tuffe killen”. Exempel som *Xena- Krigsprinsessan* (Inness, 1999 ss. 160–176) och *Charlies Änglar* (Inness, 1999 ss. 37–45) analyseras och jämförs med manliga motsvarigheter. Vad det innebär att vara ”tuff” samt utvecklingen inom både leksaker och populärkulturen diskuteras. De frågeställningar som lyfts handlar bland annat om hur kvinnors tuffhet porträtteras i media, huruvida den behöver manliga attribut. Dessutom utforskas tankar kring vilka som saknas i den populärkulturella framställningen, till exempel kvinnor från olika sociala bakgrunder och icke-vita.

2.4 Sammanfattning av tidigare forskning

Sammanfattningsvis är bilden av vikingen ett intressant forskningsämne som studerats tidigare, både hur den manlige och den kvinnliga vikingen uppfattats och konstruerats. Genusarkeologins utveckling och feministiska kritik har inneburit djupare förståelse för, till exempel, androcentrism och vad det innebär för tolkningsarbetet, vad som lyfts fram i forskning och för kvinnliga arkeologer som yrkesgrupp. Film- och litteraturanalyser med genusperspektiv är ett brett fält med grunden i kritisk diskursanalys. Genusanalys av populärkulturella uttryck kan ge en förståelse för hur det kan påverka allmänhetens bild av ett fenomen, exempelvis hur någon är ”tuff”.

Vad den tidigare forskningen sammantaget alltså visar på är vikten av ett genusinkluderande perspektiv i samband med förmedling och berättande. Det noteras att när detta perspektiv använts inom studiet av arkeologisk förmedling gäller det utställningar och rekonstruktioner. Något som är mindre utforskat är, bland annat, en analys av den bild av vikingakvinnan som populärkulturen presenterar.

3. Teori

Uppsatsen har undersökt hur kvinnor framställs inom två av de större populärkulturella uttrycksformerna, litteratur och film. Det teoretiska ramverket för uppsatsen är uppbyggt av feministisk teori, genusteori, genusarkeologi och med vissa begrepp från narratologin (berättarteori) som är en del av diskursteori. Detta för att ge djup och relevans åt analys och tolkning, samt för att kunna identifiera och använda relevanta metoder. Nedan förklaras de centrala begrepp som arbetet använt sig av för analys och tolkning följt av en kort diskussion kring de teoretiska ingångarna som använts.

3.1 Centrala begrepp

Könskonstruktioner/Könsroll/Normativa könsstereotyper är begrepp som beskriver de kulturella konstruktioner som samhället ofta associerar med det biologiska eller upplevda könet, exempelvis att män gillar bilar och flickor leker med dockor, att pappor klipper gräs och mammor lagar middag. De aktiviteter och egenskaper som stereotypiskt, enligt de socialt konstruerade normerna, kopplas ihop med könstillhörighet (t. ex Stig Sørensen, 2000 ss. 52–54; Österlund, 2008). Könsroller och hur arkeologin riskerar att befästa dessa är en stor del av genusarkeologin (Stig Sørensen, 2000 s. 27) medan könskonstruktioner ofta används som begrepp inom narratologin (t. ex Österlund, 2008).

Performativt kön och teorin om performativt genus är en central teoribildning inom feministisk- och genusteori. Den är beskriven av Judith Butler i *Genustrubbel* (1999) och innebär, förenklat, att om genus är en förväntad essens som bor inom var människa så är hennes upprepade, rituella handlingar uttrycket för den konstruerade essensen (Butler, 1999, ss. 28; 214; 218–220; Stig Sørensen, 2000 s. 206). Att den förväntade genusessensen, kärnan, påverkar vad som framställs och det performativa, i form av till exempel handlingar och gester, samtidigt upprätthåller idén om denna kärna. Den här uppsatsen använder sig utav begreppet performativt kön och performativt genus för att beskriva hur individen framställer sin köns- och genusidentitet genom gester och agerande.

Intersektionalitet är ett begrepp som används för att synliggöra specifika situationer av förtryck som skapas i skärningspunkter, därav intersekt, för maktrelationer. Dessa kan vara baserade på ras, kön och klass (McCall, 2005). Begreppet används för att belysa de olika faktorer som existerar när man studerar maktförhållanden och förtryck, främst inom feministisk teori men ökande även inom narratologin (Arping, 2010, s.212). En människas sociala ställning är beroende av mer än enbart hennes kön. Till exempel sexuell läggning, ras och vilken samhällsklass hon tillhör spelar också in och det är det som det intersektionella perspektivet tillför analysen och tolkningen (Gröndahl, 2010, s. 244).

Androcentrism innebär att det är just män som är i fokus inom exempelvis forskning och förmedling. Det är ett begrepp som är vanligt inom genusarkeologin

(Skogstrand, 2010; Johnson, 2020) och används i den här uppsatsen när fenomenet visar sig.

3.2 Teoretisk diskussion

3.2.1 Feministisk teori

Inom feministisk teori och genusteori, som är teorier ur den kritiska teoribildningen, är just genusdiskussionen en av de centrala frågorna. Vad genus är och huruvida det skapas eller görs, om det är medfött eller växer fram har diskuterats kring sedan, i alla fall, 1940-talet. 1949 utkom Simone de Beauvoir med boken *Det andra könet* och med den feministisk teoris mest kända citat: ”Man föds inte till kvinna, man blir det” (de Beauvoir, 2012, s.325). Vad det citatet innebär och vad som är själva grunden för genusdiskussionen är att genus inte är synonymt med det biologiska könet, utan något som konstrueras (Butler, 1999, s. 58) ur kulturellt tvång eller sociala, samhälleliga normer. Det är genusbildande som stammar ur heterosexuella konstruktioner och saknar viss intersektionalitet, menar Butler (1999, ss. 52; 85). Hon har teoretiserat kring genus och feminismens möjligheter och begränsningar i, bland andra, boken *Genustrubbel* (1999) och presenterar i den teorin kring performativt genus som nämns ovan. Riskerna med att fastna i det feminina och kvinnliga utan att öppna ögonen för andra strukturer och maktförhållanden: ”En feministisk kritik bör också förstå hur kategorin ”kvinnor”, feminismens subjekt, skapas och begränsas av just de maktstrukturer genom vilka frigörelsen eftersträvas” (Butler, 1999, s. 51).

Den feministiska teorin har därför möjlighet att lyfta uppsatsens analys inte enbart genom förståelsen för genus utan även genom att låta ett intersektionellt perspektiv lysa genom både analysarbetet och tolkningen.

Viktigt var därför att definiera vad som menas med ”kvinna” innan genomförandet av analysen. Fortsättningsvis används ordet ”kvinna” för att benämna en person vars genusuttryck är feminint, både visuellt och performativt. Det analyserade materialet är skapade verk, alltså var det rimligt att anta att de individer som presenterades som och upplevdes kvinnliga också är tänkta att representera kvinnor. Alltså den genus- och könskonstruktion som är normativt kvinnlig oavsett klass, eventuell sexuell läggning och andra intersektionella faktorer. Dessa blir dock relevanta i tolkningsarbetet.

3.2.2 Genusarkeologi

Genusarkeologi, gender archaeology, är en kritisk teoribildning som tillkom för att belysa bland annat, hur kvinnor från historian och förhistorian porträtteras, om de ens syns alls, samt förhållanden och synlighet för yrkesverksamma, kvinnliga arkeologer. Genusarkeologi och feministisk arkeologi fick sin början under 1960-talet, tack vare de socialpolitiska vindar som blåste då, och tog verklig form med en tydlig utveckling under 1980-talet. Syftet, tillsammans med att lyfta kvinnor inom arkeologi, var som motpol och kritik till androcentrismen inom

arkeologin (Stig Sørensen 2000, s.17; Wylie, 2007). Bland andra så efterlyste Conkey och Spector (1984) en tydlig teori som kunde hjälpa arkeologer att arbeta med ett tydligt genusfokus då de ansåg att arkeologin tidigare inte hade klarat att studeras under ett feministiskt perspektiv.

Genusarkeologin diskuterar bland annat materialitet och genus i arkeologisk kontext (Stig Sørensen 2000, ss. 74–95). Hon lyfter fram att arkeologi som vetenskap bygger till stor del på just föremål och studiet av dessa för att skapa narrativ. Hur genus skapas och förväntas ur just materialitet, föremål och klädsel ställer krav på arkeologin som disciplin gällande just genusforskning. Om genus är en social konstruktion så har individers tillhörigheter och visuella uttryck en del i detta (Stig Sørensen 2000, s. 76). På samma sätt som föremål och materialitet kan vara en betydande del av hur någon ”gör genus”, så är det också där skillnader inom maktförhållanden kan bli extra påtagliga. De intersektionella betydelseerna som uttrycks av föremål och kläder ger en extra dimension till analyser av just genus.

Framför allt är det androcentrism och förhållningen till och bekämpandet av detta är något som den här uppsatsen har haft stor nytta utav. Det är en central del av studiet av hur förhistoriska kvinnor får plats i förmedlingen och berättandet. På samma sätt är materialitet och hur detta speglar det performativa genuset hos en individ intressant för analys och tolkning av filmmediet. Därför har genusarkeologin som teoretisk ingång spelat stor roll för arbetsgången och resonemanget.

3.3 Sammanfattning av teori

Feministisk teori och genusteori syftar bland annat till att förklara genus som konstruktion, huruvida den är samhällelig eller individuell, samt ger ett ramverk som förenklar diskussion kring intersektionalitet, stereotypiska normer och könskonstruktioner. Genusarkeologin kom ur behovet att studera arkeologin, både som vetenskap och som yrke, ur ett genusperspektiv samt som kritik mot androcentrismen och för att lyfta kvinnan både som studieobjekt och som yrkesverksam.

4. Metod

De metoder som använts i arbetet är kvantitativa och kvalitativa analyser av de utvalda verken för att identifiera de könskonstruktioner och eventuella mönster som finns gällande kvinnor under vikingatid. Metoderna styrs av ett genusperspektiv och anpassade efter det specifika media som analyserats. Syftet med att använda sig utav både kvalitativa och kvantitativa analyser var att få fram ett så empiriskt grundat resultat som möjligt. Genusanalyser av exempelvis litteratur och film riskerar att färgas av den eventuella förförståelse och personliga erfarenheter analytikern har (Bergström & Boréus, 2018, s.32). Ett enkelt, men effektivt, sätt att minimera risken för detta är att kombinera kvalitativ analys med kvantitativ analys genom att låta materialet svara på, i förväg ställda, frågor. Att arbeta med frågor är ett genusanalysverktyg som beskrivits av, till exempel, Johanna Lundin (2014, ss. 159–160). Dessa frågor, samt mer ingående hur varje metod tillämpats, specificeras under respektive underrubrik nedan.

4.1 Metodval

De två skilda metodvalen, kvantitativ och kvalitativ analys, redogörs för nedan. De anpassningar som krävs, med hänsyn till vilket media som analyseras, beskrivs tillsammans med den aktuella analysmetoden.

4.1.1 Kvantitativ analys

En kvantitativ analys innebär att man kvantitativt, räknande, tittar på materialet utan att uppmärksamma de kvalitativa aspekterna av det. Exempelvis: Hur många kvinnor syns genom hela filmen? i stället för Hur mår kvinnorna i filmen? Detta uppnås genom en innehållsanalys (Boreus & Kohl ss, 49-86) ett metodval som är effektivt när man önskar ta reda på hur något eller någon framställs eller värderas (Boreus & Kohl ss, 53-54). Den kvantitativa, räknande, delen av en innehållsanalys innebär ett arbete med tabeller och nyckelord (el. kodschema). Den här uppsatsen har valt att använda sig av två huvudfaktorer i den kvantitativa analysen av skönlitteratur; Hur många kvinnor jämfört män får tydligt plats i berättelsen, alltså omnämns vid namn eller på likvärdigt sätt står ut från ”massan” samt vilka adjektiv som oftast används för att beskriva kvinnor jämfört män. Nyckelorden som använts återfinns i tabell (tab 1) och är främst hämtade från Maria Nikolajeva (2017, s.193) och hennes arbete med genusanalyser av barnlitteratur. Dessa nyckelord återkommer även i den kvalitativa analysen.

Den kvantitativa analysen utav film bygger främst på Keith Selby och Ron Cowderys metoder, beskrivna i *How to study television* (1995), med fokus på ”mise-en-scène” (s.14) och ”technical codes” (s.16). Förutom att räkna antal kvinnor respektive män i filmen så har även kameravinklar, fokus och bildutsnitt noterats. Dessa tekniska aspekter av bilder, rörliga och stilla, påverkar hur vi uppfattar objektet som avbildas och används medvetet för att skapa och återge känslor

och statusförhållanden i en bild eller filmscen (Selby & Cowdery, 1995 ss.47–57) och var därför viktiga för att kunna svara på uppsatsens frågeställningar. Det är i första hand scener innehållande kvinnor som analyserats enligt denna metod då det är den kvinnliga framställningen som undersökts.

De kvantitativa frågor som ställdes till texten respektive filmen var således:

För litteraturanalys,

- 1, Hur många kvinnor finns tydligt beskrivna? Hur många män?
- 2, Vilka adjektiv används för att beskriva kvinnor? Hur beskrivs män?

För filmanalys,

- 1, Hur många kvinnor finns tydligt avbildade? Hur många män?
 - 2, Hur är kvinnorna filmade enligt ”mise-en-scène” och ”technical codes”?
- Alltså kameravinkel, bildutsnitt samt fokus.

Dessa frågor syftade till att belysa vilket utrymme kvinnor getts i de olika verken och, i förlängningen, i den vikingatid som de porträtterar. Dessutom ger de en insikt i vilka egenskaper de uppvisar i litteraturen. Analysen av technical codes gällande kameraarbetet i filmerna gav en bild av hur kvinnans upplevda status och auktoritet förmedlas (Selby & Cowdery, 1995 s. 57).

En kvantitativ analys fungerar dock dåligt på egen hand då den missar att identifiera de djupare nyanserna i ett verk som kan vara väsentliga för analysen. Information såsom könsroller och könskonstruktioner syns nära nog inte alls i antalet kvinnor utan visar mer på hur jämställt ett verk är snarare än hur genus behandlas. Det ger viktiga data men bilden blir platt och saknar bredd. Därför genomfördes även en kvalitativ analys.

Män/pojkar	Kvinnor/flickor
starka	vackra
våldsamma	aggressionshämjade
känslökalla, hårda	emotionella, milda
aggressiva	lydiga
tävlande	självupppoffrande
rovgiriga	omtänksamma, omsorgsfulla
skyddande	sårbara
självständiga	beroende
aktiva	passiva
analyserande	syntetiserande
tänker kvantitativt	tänker kvalitativt
rationella	intuitiva

Tabell. 1 Schema över stereotypiskt manliga respektive kvinnliga egenskaper, (Nikolajeva, 2017 s.193)

4.1.2 Kvalitativ analys

Som nämnt ovan har uppsatsen använt sig av kvantitativ och kvalitativ analys i kombination. Den kvalitativa analysens roll var främst att undersöka de aspekter av verken som inte går att mäta genom att räkna antal personer eller ord. Till dessa räknas kroppsspråk, klädsel, social ställning och upplevda könskonstruktioner som exempel. Den kvalitativa analysen syftade till att identifiera narrativet kring personer samt de strukturer de verkar i, ett narrativs, en historias, funktion kan vara just värderande (Robertson, 2018, s. 223), genom verktyg hämtade från diskursanalys och semiotik. Semiotik handlar enkelt uttryckt om ”tecken” och hur dessa bygger upp en ”mening” (Bergström & Boréus, 2018 s. 20; Selby & Cowdry, 1995, ss.41–42). Semiotik används ofta inom just litteratur- och filmanalys för att avkoda vad som verkets upphovsman önskat förmedla genom, bland annat, symboler och klädsel. Tanken är att dessa ting bär på en redan förbestämd betydelse för konsumenten, och samhället som stort, och därmed kan ett berättande ske utan att det behöver uttryckas i tal eller skrift (Selby & Cowdry, 1995, ss.41–42).

I litteraturanalysen innebar det att uppmärksamma vilka aktiviteter som kvinnor utförde, vad andra gjorde gentemot dem, om det gick att utläsa vilken social ställning hon tillhör samt om det fanns några övriga stereotypa element att notera. Till dessa hör exempelvis beskriven klädsel. För att minimera påverkan av egna erfarenheter och förutfattade meningar lutade sig arbetets författare och analysen på de ovan beskrivna nyckelorden framarbetade av Nikolajeva (2017, s. 193) för att identifiera stereotypa egenskaper och tankesätt hos litteraturens kvinnliga karaktärer. Vikt lades även vid sociala identiteter och de maktrelationer som utgjorde den sociala kontexten samt representation, inkludering och exkludering som en del av diskursanalys beskriven av bland andra Norman Fairclough (2003, s.145) samt i antologin *Textens mening och makt* (Bergström & Boréus, red, 2018), dessutom var intersektionalitet viktigt att beakta genom analysen.

Även i den kvalitativa analysen av film användes semiotik tillsammans med mise-en-scène för att forma en förståelse för hur kvinnorna framställts i de två analyserade spelfilmerna. Här lades mer fokus på de visuella tecknen, så som kläder/kostym och hår samt det materiella så som rekvisita och smycken. Men även i filmanalysen noterades de aktiviteter som kvinnor utförde, vad andra gjorde mot dem samt den sociala ställningen de upplevdes tillhöra. Kroppsspråk och upplevda egenskaper hos de porträtterade kvinnorna utgjorde en stor del utav analysen så Nikolajevas nyckelord låg till grund även för filmernas kvalitativa analys. Utöver dessa skillnader så liknade litteraturanalysen och filmanalysen varandra i flera avseenden. Diskursanalys av maktförhållanden och notering av stereotypa element är återkommande, men av en mer visuell natur.

De kvalitativa frågorna till texten respektive filmen var således:

Kvalitativa frågor till litteraturen:

- 1, Vilka aktiviteter utför kvinnan? Vilka utsätts hon för av andra?
- 2, Vilken social ställning upplevs kvinnan ha?
- 3, Vilka övriga stereotypiska element kan identifieras?

Kvalitativa frågor till filmerna:

- 1, Vilka aktiviteter utför kvinnan? Vilka utsätts hon för av andra?
- 2, Vilken social ställning upplevs kvinnan ha?
- 3, Vilket kroppsspråk uppvisar kvinnan?
- 4, Hur är kvinnan klädd? Vilken rekvisita används?
- 5, Vilka övriga stereotypiska element kan identifieras?

4.2 Urval

De analyserade verken, alltså det material som använts för studien, bestod av två skönlitterära böcker samt två spelfilmer. Vilka dessa verk var samt varför de valdes ut presenteras nedan.

De två skönlitterära böckerna var *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995) och *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) och filmerna *Vikingarna* (Fleischer, 1958) och *The Northman* (Eggers, 2022).

Vikingablot (Ingelman-Sundberg, 1995) är en skönlitterär roman som utspelar sig på Birka under en tid då Kristendomen sprids över Norden och munken Ansgar kommer till Birka för att bygga en kyrka och få till stånd en kristen församling. Den är skriven av Christina Ingelman-Sundberg, marinarkeolog som skrivit flertalet populära böcker, nu senast de om Pensionärsligan. I *Vikingablot*, som är den första delen i en serie om Birka, möter vi Erik och Jorunn. De är två unga, förälskade som lever i Birka under 800-talet. Men Erik, för att ha råd att gifta sig med Jorunn, reser ut i Viking och är borta mycket längre än han lovat. När han till slut kommer tillbaka är Jorunn förlovad med Eriks bror. Själv har Erik mött Estrid på resan tillbaka. Boken beskriver hur dessa relationer utvecklas samtidigt som kristnandet pågår som fond och de politiska oroligheter som följer.

Vikingablot (Ingelman-Sundberg, 1995) valdes ut då den, och följande böcker i romanserien, låg högt upp på listan över flest antal lån vid Stockholms bibliotek (www.bibliotek.stockholm.se) samt är skriven av en kvinnlig arkeolog under 1990-talet.

Tusenårsriket (Gulløv, 2019) är en dansk, skönlitterär roman som tar sin början år 937. Författaren bakom boken är Tonny Gulløv från Köpenhamn som, när han inte skriver, arbetar som purser på SAS. I *Tusenårsriket* följer vi danerna som attackerar en by i Cumbria, Britannien och en ung pojke vid namn Ulv tas som träl. Ulvs mor var från Fyn så han talar danernas språk och känner till deras seder. Han tas ombord som roddträl och når så småningom sin mors hemland. Det står tidigt klart att Ulv är en uppkäftig yngling, full av högmod, och detta präglar hans resa redan från början.

Tusenårsriket (Gulløv, 2019) valdes ut då den beskrivs som en populär titel samt är utvald som ”Personalens favorit” hos Akademibokhandeln där den beskrivs som ”ett måste för dig som gillar vikingar och historia”

(www.akademibokhandeln.se) och därmed förmodas tilltala den målgrupp jag är intresserad av, en bred intresserad allmänhet.

Vikingarna (Fleischer, 1958) är en klassisk äventyrsfilm som utspelar sig parallellt i England och i ett vikingasamhälle någonstans i Norden. Handlingen är centrerad runt halvbröderna Erik och Ejnar. De växer upp utan vetskap om varandra, den ena som prins och den andra som träl. I England finns prinsessan Morgana, bortlovad till en kung, som kidnappas utav Ejnar för lösensumma. När hon förs med till vikingarnas samhälle möter hon även Erik som bestämmer sig för att frita henne och få henne tillbaka till England.

Vikingarna (Fleischer, 1958) toppar Filmtopps topplista över vikingafilmer (www.filmtopp.se) samt återfinns som nummer fyra av 41 vikingafilmer på Rankers fanbaserade topplista (www.ranker.com). På Ranker är det alltså publiken som röstar vilket verkligt indikerar popularitet. *Vikingarna* upplevs passa en bred publik i egenskap av en romantisk äventyrsfilm snarare än action, något den bevisar genom att vara aktuell så långt senare.

The Northman (Eggers, 2022) är en action- och äventyrsfilm som tar sin början under år 895 e.v.t för att sedan främst utspela sig på Island cirka 910–915 e.v.t. Huvudkaraktären är prins Amleth, kungasonen som ser sin farbror mördas kungen. Amleth själv flyr undan döden och fostras till skicklig krigare. När han under ett anfall i Rus får reda på var hans fars mördare befinner sig bestämmer han sig för att utklädd till träl infiltrera kungsgården och hämnas sin far. På resan dit möter han Olga, en rusisk kvinna som tillfångatagits för att säljas som slav.

The Northman placerar sig som nummer nio på Rankers lista över de populäraste vikingafilmen (www.ranker.com), vilket får anses vara en hög placering för en relativt nyutkommen film som upplevs ha en betydligt snävare publik än filmen *Vikingarna* (Fleischer, 1958) som nådde en fjärdeplacering. Dessutom har den, jämfört med andra filmer inom vikingagenren, spelat in en relativt stor summa pengar vilket också talar för dess popularitet och kommersiella spridning (www.boxofficemojo.com).

De fyra titlarna är alltså utvalda utifrån ett resonemang där just popularitet och kommersiell spridning haft störst vikt. Men andra viktiga aspekter var en bred kronologisk spridning, från 1958 till 2022, samt att kvinnor tydligt funnits representerade i materialet. *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995) är extra intressant då upphovsmannen är en kvinna. Målgrupperna upplevs dessutom skilja sig mellan verken, vilket ger ännu en välkommen dimension.

4.3 Källkritik

Materialet var begränsat till enbart fyra titlar, vilket i sin tur begränsar bilden som materialet kan ge genom analys. Risken att urvalet har gett ett material som ger en samstämmig, men felaktig, bild fanns. För att undvika det i så stor mån som möjligt valdes titlar ut som visade på stora skillnader sinsemellan. Faktorer så som ålder och upphovsman spelade stor roll. De var alla populära verk vilket är en likhet som var relevant för uppsatsen, då syftet var att förstå vilken bild som förmedlas till allmänheten, och populära verk når en större allmänhet.

Dessvärre innebär den gemensamma populariteten att de alla eventuellt berättar om vikingatiden på ett sätt som önskas av publiken, på samma sätt, vilket begränsar analysen ytterligare. Dock är det ju just den populära bilden jag är ute efter att förstå oavsett hur den ser ut.

Film är ett svåranalyserat media. Mycket sker samtidigt och det är ofta ett stort antal människor involverade i varje scen, både framför och bakom kameran. Detta innebar svårigheter i utförandet av både den kvantitativa och kvalitativa analysen. För att få ett bättre grepp om filmen, både som helhet och de enskilda händelserna och bildrutorna, såg jag den utan stopp en gång, skrev ned mina initiala intryck och tankar för att sedan se den en gång till med nödvändiga stopp för analys. En teknisk svårighet som dök upp vid analysen av filmen *Vikingar* (Fleischer, 1958) berodde på att min DVD-spelare inte visar hur länge filmen spelat när den pausas. Detta gjorde att jag fick använda stoppklockan på min mobiltelefon och efter bästa förmåga pausa film och klocka samtidigt för en tidsangivelse.

Båda romanerna är den första delen i respektive serie som författarna till dessa skrivit och gett ut. Genom att enbart analysera den första delen riskerar man att missa nyanser och karaktärsutveckling som inte dyker upp förrän i senare volymer. Det resonemang som ledde till att ändå välja dessa var ett antagande att fler läser den första delen för att sedan fortsätta eller överge serien.

En analys av litteratur, film eller andra kulturyttringar färgas av analytikerns förståelse och egna erfarenheter. Det är en persons ögon som tittar på och undersöker materialet (Bergström & Boréus, 2018, s.32). Därmed finns även en risk för problematik med ”kulturella myter” i användandet av semiotik (Selby & Cowdery, 1995 s. 62). Att de meningar som tecknen förmedlar är grundade i sociala myter som inte alla delar och kan relatera till.

5. Genomförande av analys

Nedan redovisas de två genomförda analyserna. Den kvantitativa analysen behandlas i form av tabeller för att förenkla både analysarbetet och förtydliga förhållandena mellan titlar och den data som samlats in. Den kvalitativa analysen kommer att besvara de ställda frågorna i relation till titlarna i tur och ordning, med fokus på noterade element som anses vara relevanta för analysen och uppsatsen syfte och frågeställningar.

5.1 Kvantitativ analys

Nedan följer tabellen, *tabell 2*, som använts för den kvantitativa analysen av de skönlitterära titlarna. Den kvantitativa data som varit intressant för analysen är antalet noterade kvinnor och antalet noterade män samt vilka adjektiv som är vanligast förekommande i när kvinnor, respektive män, beskrivs.

Boktitel	Antal kvinnor	Antal män	Adjektiv för kvinnor	Adjektiv för män
Vikingablot	31	56	Vacker, vänlig, envis	Vacker, ståtlig, envis
Tusenårsriket	51	111	Vacker, liten, moderlig	Stark, stor, våldsam

Tabell 2. Sammanställning av den kvantitativa analysen av de skönlitterära verken (Ingelman-Sundberg, 1995; Gulløv, 2019). Antalet individer som identifieras som kvinnor, respektive män, redovisas i relation till den analyserade titeln. På samma sätt är de vanligast använda adjektiven för kvinnor respektive män redovisade.

Följande tabell, *tabell 3*, har använts i den kvantitativa analysen av de utvalda spelfilmerna. Den kvantitativa data som varit intressant är antalet noterade kvinnor och antalet noterade män, samt de faktorer som är relaterade till ”technical code”, alltså hur kvinnor är filmade. För att förenkla tabellen som redovisar den kvantitativa analysen av spelfilmerna så används förkortningar som representerar de tekniska termerna som ingår i analysen av ”technical codes” (Selby & Cowdery, 1995, s.16). Med kameravinkel menas om en karaktär är filmad, till exempel, underifrån eller i ögonnivå, bildutsnitt är relaterat till om personen är filmad

i närbild eller från längre bort där ”Close up” är närbild och ”Long shot” innebär att personen är filmad på avstånd. Fokus har den här studien kopplat ihop med var i bild karaktären befinner sig.

Filmtitel	Antal kvinnor	Antal män	Kameravinkel* (Antal)	Bildutsnitt** (Antal)	Fokus *** (Antal)
Vikingarna	7	22	HL: 4, EL: 3, LL: 4	CU: 6, MS: 6 LS: 1	H: 0, V: 3 M: 8
The Northman	21	32	HL: 3, EL: 9 LL: 12	CU:12,MS:10 LS:2, ELS:2	H: 0, V: 4 M:12, FF:2

Tabell 3. Sammanställning av den kvantitativa analysen av spelfilmerna (Fleischer, 1958; Eggers, 2022). Antal kvinnor, respektive män, redovisas i relation till de analyserade titlarna. På samma sätt redovisas analysen av de faktorer som tillhör analysen av ”technical code”. Förkortningar har använts:

*High level (HL), Eye level (EL), Low level (LL),

** Close up (CU), Medium shot (MS), Long shot (LS), Extreme long shot (ELS)

*** Höger (H), Vänster (V), Mitten (M), I förgrund men ej i fokus (FF)

Det mest talande datan, antalet kvinnor respektive män i samtliga analyserade verk, är sammanställda i ett cirkeldiagram nedan. Detta för att verkligt illustrera skillnaden mellan könen. 221 av de 331 noterade individerna upplevdes utifrån deras performativa genus som män. Alltså var enbart 110, alltså 33%, av individerna kvinnor. Vidare noteras att det adjektiv som oftast används om kvinnor i den analyserade skönlitteraturen är ”vacker” medan män oftare är ”stora” eller ”ståtliga” (tab.2) men att även män tillskrivs attribut som ”vacker”. Samtidigt så uppfattas skillnader mellan de adjektiv som används för att beskriva egenskaper som inte är kopplade till det yttre. Där kvinnan är ”moderlig” är mannen ”våldsam”. Intressant nog används ”envis” ofta för båda könen i boken *Vikingablott* (Ingelman-Sundberg, 1995).

Det noteras även att ingen av de analyserade bildrutorna har kvinnan placerad till höger (tab.3). Övrig data kopplad till ”technical code” är mer varierad även om vissa trender går att identifiera, såsom att kvinnor oftare filmas från nära håll än på avstånd. Samt att de ofta filmas underifrån, vilket skulle kunna ge intryck av högre status än om de filmats ovanifrån (Selby & Cowdery, 1995).

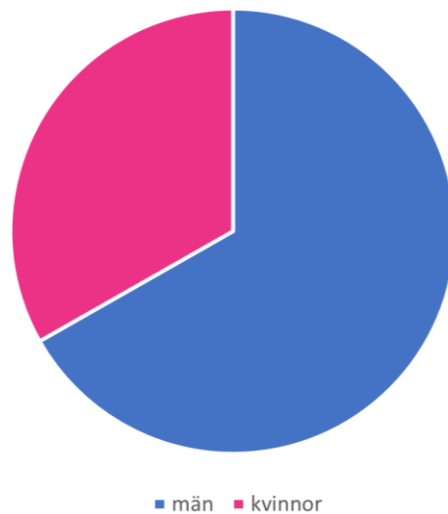

Fig. 1 Diagram över antalet män i relation till antalet kvinnor i samtliga av studiens analyserade verk (tab.2& tab.3).

5.2 Kvalitativ analys

Den kvalitativa analysen är, som nämnt ovan, utförd med hjälp utav sedan tidigare ställda frågor och nyckelorden. Svaren på dessa presenteras nedan, varje titel var för sig, med sidnummer eller tidsangivelse som referens. Notera att tidsangivelserna kan vara ungefärliga då aktiviteter ofta pågår längre än en sekund samt på grund av ovan nämnda tekniska svårigheter.

Vikingablot (Ingelman-Sundberg, 1995) är en svensk, skönlitterär roman som utspelar sig i Birka under 800-talet. Flera kvinnor namnges och är tydliga karaktärer i boken. Till exempel Estrid och Jorunn, två unga, fria kvinnor från olika samhällsklasser.

5.2.1 Aktiviteter, Vikingablot

De aktiviteter som kvinnor utför under berättelsens gång är ofta normativt kvinnliga, såsom sömnad, vävning och liknande handarbete (ibid, ss. 36; 109; 153), matlagning och servering (ibid, ss.18; 44; 89), hämtning och kånkande på vatten och matvaror (ibid, ss. 13; 203), tröst (ibid, ss. 230–231) och tvätt (ibid, ss. 81; 91; 262). Vid ett av de tillfällen då kvinnorna tvättar ägnas tiden även åt att tala illa om män (ibid, s. 262). Men de agerar även mindre stereotypisk till exempel genom förförelse utifrån sina egna sexuella begär (ibid, ss. 95; 221), när Estrid slår till huvudpersonen Erik (ibid, s.220) samt när hon framgångsrikt hjälper Erik med försäljning (ibid, s. 153–154). Jorunn i sin tur spionerar på sin man och i förlängningen av det riskerar hon sitt liv (ibid, ss. 169; 177). Kvinnorna utsätts

för manlig aktivitet och det är ofta negativt. Våldtäkter (ibid, ss. 43; 86) och tillhörande "victim blaming, alltså att skulden läggs på offret (ibid ss. 130; 219). Vid ett tillfälle anas det att Jorunn drogas för att bli mer mottaglig för sexuella aktiviteter (ibid, s. 72). Dessutom beskrivs grav hustrumisshandel som till slut resulterar i dödligt våld mot kvinna (ibid, ss. 170, 225).

5.2.2 Social ställning, Vikingablot

Kvinnans sociala ställning framstår som komplex. Exempelvis när hon fött barn så är förutsättningarna olika beroende på om det är en träl eller en fri kvinna. En träl beskrivs som att hon inte äger rätten till sitt barn och att det kan sättas ut i skogen om hennes ägare så önskar (ibid, s. 102) medan den fria kvinnan Estrid ondgör sig över den nya religionen, kristendomen, då hennes "oäkta" barn hade välkomnats varmt enligt de gamla traditionerna men var något skamfullt nu (ibid, s.110). En trälinna som föder barn tidigt i boken dör då hon inte får nödvändig, men tillgänglig hjälp (ibid, s. 31) vilket får den fria, högborna kvinnan Jorunn att konstatera att även hon kan dö på grund av barnafödande. Kvinnor som ting att sälja och äga är återkommande, både för fria kvinnor och trälar (ibid, ss. 18; 56; 187) och det berättas om en trälinna som blivit fri och höjt sin sociala ställning genom äktenskap (ibid, s. 64), Jorunns mor. Jorunn längtar efter ett eget hushåll för att slippa lyda sin far (ibid, s. 63). Dock noteras aspekter som talar för att kvinnors status inte enbart var låg. Exempelvis så ärver änkor sina män samt förväntas ha en åsikt gällande arvet (ibid, s. 206) och kvinnor drömmer om egna verksamheter som något uppnåeligt (ibid, s. 263).

5.2.3 Övriga stereotypiska element, Vikingablot

Övriga stereotypiska element som noterats är att Jorunn är lojal mot Erik medan han inte är det (ibid, s.17), våldtäktsoffer som känner skam (ibid, s. 49), kvinna som behärskar läkekonst (ibid, s. 49), oönskad graviditet (ibid, s. 109), en kvinna som försöker avdramatisera situationen (ibid, s.85), stereotypiska manliga aktiviteter såsom bågskytte, simning och fäktning räknas upp som det män gör tillsammans (ibid, s. 114), Erik beskriver Estrid som smart men "tänker med ett barns oskyldiga sinne" (ibid, s. 211) och Jorunns lust är något skamfyllt (ibid, s. 73). Någon berättar en historia om en man som lurat till sig samlag med en kvinna som ett skämt (ibid, s. 61) och män som tysta och kvinnor som ömma är ett tema (t. ex ibid, s. 230). Men det berättas även om Erik som en man som bryr sig om en annan mans, oäkta, barn som sitt eget (ibid, s. 191) och hur han skuldbelägger barnets far för att ha övergivit Estrid och barnet (ibid, s. 243). Estrid får även erkännande för att ha hjälpt Erik att rädda kungen (ibid, s. 194). Slutligen är det intressant att Estrid och hennes väninna beskrivs komma väl överens eftersom de "var envisa och starka och visste sitt eget värde" (ibid, s. 262)

Tusenårsriket (Gulløv, 2019) är en dansk, skönlitterär roman som utspelar sig främst hos danerna. Den tar sin början år 937 i Cumbria där kungasonen Ulv blir tagen som träl. Många kvinnor nämns men få ges något större utrymme och det är en bok som skildrar en övervägande manlig tillvaro med sjöfart och strid.

5.2.4 Aktiviteter, Tusenårsriket

Kvinnor utför aktiviteter både i bakgrunden och som direkt skildras som en del av berättelsen. Till exempel så är det ett flertal kvinnor som är sysselsatta med mer normativt, stereotypa aktiviteter såsom matlagning och mathantering (ibid, ss. 173; 177; 180; 230), servering av mat och dryck (ibid, ss. 171; 395) handarbete och sömnad (ibid, ss. 177; 184; 227, 230), tömmande av latrin (ibid, s. 147) och sejd (ibid, ss. 182; 447; 527; 531). Dessutom så vårdar kvinnor sårade (ibid, ss. 204; 325; 338), tröstar och ger moderliga råd och motivation (ibid, ss. 182; 192; 241), avväpnar situationer (t. ex ibid, ss. 272–274) och välkomnar hem sina söner, alternativt aktivt sörjer de som de förlorat (ibid, s. 166). Vid några tillfällen i boken agerar kvinnor lockande och förföriskt (ibid, ss. 110; 217; 358) och en ung trälinna är styrande när vår huvudperson ”fullbordar sin resa från pojke till man” (ibid, s. 110). En annan kvinna spottar och kissar ogenerat (ibid, s. 147) och en tredje är aktiv i nedtryckandet av en träl (ibid, s. 187). Och något som får än större utrymme är hur kvinnor tar till kastvapen och våld för att försvara en borg (ibid, ss. 317–318).

Kvinnorna i boken utsätts även för andras handlingar. Ofta sexuella handlingar som kvinnan inte upplevs kunna styra över. Sex går under benämningen ”bola” (t. ex ibid, s. 110) och männen ”bolar” kvinnor genomgående (t. ex ibid, ss.256; 305). Bland annat så bolas en trälinna ”i skift” inför att hon ska offras (ibid, s. 528). Våldtäkt som en del av plundring och krigsföring beskrivs och även hur de kvinnor som gjorde motstånd dödats som följd (ibid, s. 109). Att vägra sex var även vad som fick huvudpersonens mor dödad. Hennes man ville ”bola”, hon vägrade, sonen gick emellan och det ledde till att modern mördades av sin man (ibid, s. 264). En ung kvinna får skickas iväg då hon blivit gravid (ibid, s. 340) och en ung trälinna blir slagen hårt för att hon segnar ihop (ibid, s. 146). Våldtäkter eller vad som tolkas som våldtäkter, exempelvis ”blev tagen till skogs”, utförs mot kvinnor (ibid, ss. 226; 231) och tafs trots att kvinnorna tydligt säger ner förekommer flera gånger (ibid, ss. 338; 358;359).

5.2.5 Social ställning, Tusenårsriket

Kvinnans sociala ställning i det beskrivna samhället är inte självklar. De flesta kvinnorna i boken beskrivs som trälar eller frillor (t. ex ibid, ss. 110; 231; 507). Ett par får epitetet ”sängfrilla” (ibid, ss. 110; 507) och völvan Nälde ägs av Hildis (t. ex ibid, s. 185). Vi möter några kvinnor med högre status. Hildis, gift med en jarl, innehar tydligt högre status (ibid, s. 150) och kan köpa trälar på eget bevåg (ibid, s. 154) och Tyras person och inflytande lovsjungs av en skald under ett gille (ibid, s. 279). Det berättas att dryckeslag är tillgängligt för både män och kvinnor (ibid, s. 269) och tronarvsrätt verkar gälla även via modernet (ibid, s. 414). Samtidigt är kvinnor krigsbyte (ibid, s. 413) och sex är något man kan köpa eller ta från kvinnor (t. ex ibid, s. 364). En intressant kvinnofigur är völvan Vigdis. Hon bestämmer över egen mark (ibid, ss. 446; 525) och beskrivs som en person som ”inte ens Gorm torde hunsa” (ibid, s. 530).

5.2.6 Övriga stereotypiska element, Tusenårsriket

Genom hela boken används kvinna, eller omskrivningar för kvinna, som skällsord eller för att beskriva en annan man i negativa ordalag (ibid, ss. 71; 121; 178; 295–297; 313; 453) och den kristna guden, framför allt, kallas nedlåtande för ”fruntimmersguden” (t. ex ibid, ss. 32; 52; 93). Hur sex behandlas i berättelsen är något, som nämnt ovan, som görs mot kvinnor. Till exempel så drömmer man om att ”ta dem”, där dem är flertalet kvinnor som finns i huvudpersonens närhet. Men då det bara händer i drömmarna funderar han på att ”röva bort en kvinna” (ibid, s. 230). Han vägrar vid ett annat tillfälle acceptera ”nej” från en kvinna (ibid, s. 338) Utöver detta så beskrivs barnadödlighet som något som drabbar kvinnan (ibid, s. 220). Kvinnliga trälarna har fått sina kläder sönderrivna så bröstet blottas (ibid, s. 46), och det är kvinnliga trälarna som offras (ibid, ss. 528–529). De kokträlarna som förekommer i boken får inget tillskrivet kön (t. ex ibid, s. 56).

Men kvinnors roll framstår som bredare än så. Kvinnliga gudar och Valkyrior har en framträdande roll och är betydelsefulla (t. ex ibid, ss. 97; 533). Under julblotet tillägnas offret främst Frigg (ibid, s. 235) och sköldmör nämns vid flera tillfällen, som verkliga fenomen och i form av valkyrior (ibid, ss. 96; 145; 278; 318). Kvinnor i strid förekommer. Redan i början av boken berättas det om huvudpersonens mor som ”farit på plundring” och ”dog som en sann krigare med svärd i hand” (ibid, s. 12) men underförstått är att kvinnor tar till vapen för att undvika våldtäkt efter, exempelvis, en belägring (ibid, s. 318).

Nornorna, och deras inflytande över personers liv och öden, är ett genomgående tema genom hela boken (t. ex ibid, ss. 19; 79; 81; 106; 135; 210; 305; 419) och kvinnlig list och klokhet är en del av fredsbevarande och för att undvika konflikter i stort (t. ex ibid, ss. 84; 199; 242). Även kvinnors ömhet och medlidande beskrivs och påverkar berättelsen (ibid, ss. 194; 275; 327). Jarlens fru är den som intresserar sig för tingsfrågor och styr medan hennes man är borta (ibid, ss. 210; 342–345) men att ”ingen kvinna är med på gillet visar på dålig stämning” (ibid, s. 353). Ett någorlunda tydligt exempel på en homosexuell man finns med i boken (ibid, s. 408).

Vikingarna (Fleischer, 1958) är en amerikansk äventyrsfilm som berättar historien om vikingarna som de som attackerade den engelska kusten. De flesta kvinnliga framträdande rollerna är inte vikingakvinnor utan engelskor, med undantag för en völva. Analysen tog hänsyn till detta genom att fokusera på vikingasamhällets syn på dessa kvinnor och andra. Självklart är de vikingakvinnor som gestaltas i filmen en del av analysen.

5.2.7 Aktiviteter, Vikingarna

De normativt könsstereotypiska aktiviteter som kvinnorna i filmen utförde bestod av matlagning (ibid, 12:26), servering (ibid, 19:54; 27:10; 50:27) sejd/trolldom (ibid, 22:13; 37:00; 01:20:30) och något som jag tolkar som tvätt (ibid, 43:10). När männen kommer hem från sina plundringsresor rusar kvinnorna och de män som var kvar i byn för att välkomna dem hem (ibid, 44:00).

Kvinnor vars män varit i väg kastar sig runt männens halsar när de går iland (ibid, 16:30). Den engelska prinsessan Morgana offrar sin egen lycka för att rädda Eriks liv (ibid, 01:12:00), och det är även hon som berättar för Ejnar att han och Erik är halvbröder (ibid, 01:42:40) samt visar ömhet mot en engelsk munk som skadats (ibid, 01:40:34). Även mindre stereotypa aktiviteter utförs av kvinnor. Den kvinna som jag tolkar som völva är bärande för historien och viktig för huvudpersonen Eriks karaktärsutveckling. Hon är ansvarig för hans överlevnad (ibid, 24:10; 28:52; 30:25) och förutspår, och kanske därmed införlivar spådomen, romansen mellan honom och Morgana (ibid, 37:00). Dessutom är hon den mest aktiva kvinnan i filmens vikingasamhälle. Hon rådfrågas, men råden ignoreras, (ibid, 22:13) ifrågasätter hövdingen (ibid, 23:18), förklarar och använder den primitiva kompassen (ibid, 36:00; 01:02:37) och hon hjälper Erik att rädda Morgana (ibid, 53:37).

Kvinnor utsätts även för handlingar. Exempelvis så antyds och hotas det om våldtäkt på olika vis (ibid, 02:15; 05:01; 53:30) och andra övergrepp sker (ibid, 42:05; 49:47). En vikingakvinna som anklagas för otrohet får gå igenom ”Odens prov” (ibid, 25:12) ett test som påminner om häxprovningar. Kvinnan spänns fast och hennes man kastar yxor mot henne. Om han träffar hennes hårflätor är hon oskyldig, och han träffar henne är hon skyldig och straffas alltså med död. Allt till den uteslutande manliga publikens stora nöje. Ejnar är den som friar kvinnan efter att hennes man missat två kast (ibid, 27:43) sedan kysser han henne och en kvinna till innan han lämnar över henne till en annan man (ibid, 28:05). När Morgana inte kan ro för att hennes klänning är för tight så sliter Erik sönder den (ibid, 56:41) och senare övertalar han henne till ”något köttsligt” (ibid,01:41:45).

5.2.8 Social ställning, Vikingarna

Den sociala ställningen är oklar. Medan vikingarna har fest är det enbart män som sitter till bords, ingen värdinna är närvarande (ibid, 19:54). I övrigt noteras ingenting annat som indikerar status hos vikingakvinnorna. Inga kvinnliga trälare omnämns.

5.2.9 Kroppsspråk, kläder och annan rekvisita, Vikingarna

Kroppsspråket som kvinnorna uppvisar hör mer samman med ursprung än aktivitet. De engelska kvinnorna är stelare. Morgana uppvisar ett tillbakadraget och hjälplöst (t. ex ibid, 02:15; 41:02) kroppsspråk men även ett trotsigt (ibid, 46:20; 53:30). Vikingakvinnor är friare i sitt uttryck. Till exempel blir en kvinna märkbart besviken när Ejnar lämnar henne ensam kvar till sängs (ibid, 14:18). Kläd-seln skiljer sig också mellan de olika kvinnorna. Vikingakvinnan är helt osmyckad, med enkla frisyrier medan engelskorna bär utstuderade kreationer.

5.2.10 Övriga stereotypa element, Vikingarna

Övriga stereotypa element som uppmärksammas är till exempel hur enbart kvinnor och den anklagade kvinnans man är de som hjälper kvinnan som utsatts för Odens prov när det är över (ibid, 27:54), kvinnor som varor och alliansbyggare (ibid, 07:25; 08:37; 39:00; 46:20; 51:48, 01:03:16), nedsättande ord om

kvinnor och deras utseende (ibid, 45:55; 48:25), hur kvinnor är som mest åtråvärda om de ”kämpar emot” (ibid, 51:51; 53:30) samt att de blir hysteriska eller hjälplösa när något traumatiskt händer kring dem (ibid, 41:02; 01:12:53; 01:45:10; 01:45:45). Dock så går Morgana och hennes tjänarinna mot de fördomar som uttrycks om att kvinnor inte kan ro (ibid, 55:52) och ”Odens döttrar”, tolkade som sköldmör eller valkyrior, påstås rädda Erik och beskrivs som att de bär svärd och sjunger sin ”battle song” (ibid, 29:53). I övrigt noteras att engelskorna värnar sin oskuld/renhet (ibid, 46:20; 01:04:45) genom att i regel hota att ta sina liv om männen rör dem (ibid, 53:30; 01:41:00) medan vikingakvinnorna ges ett mer sexuellt fritt intryck. Till exempel händelsen nämnd ovan där en kvinna blir lämnad kvar i säng av Ejnar och då blir mycket tydligt besviken (ibid, 14:18). Hon är dessutom den enda vikingakvinna utöver völvan som talar. När Ejnar räddat henne från Odens prov så erbjuder hon honom sitt tack, vilket antyder sexuella tjänster (ibid, 48:01).

The Northman (Eggers, 2022) är en amerikansk äventyrs- och actionfilm som utspelar sig från åren 895-ca 915 e.v.t. Två kvinnliga huvudroller går att urskönja, Drottningen, som är huvudkaraktärens mor, och Olga, en rusisk trälinna. Fler kvinnor än så finns representerade, som noterat i den kvantitativa analysen, och alla dessa kvinnor är en del av den kvalitativa. Även stereotypiskt kvinnliga aktiviteter som pågått i bakgrund av kvinnliga statister är uppmärksammade. *The Northman* (ibid) är det yngsta av uppsatsens analyserade verk.

5.2.11 Aktiviteter, *The Northman*

Flera av de aktiviteter som utförs av kvinnor är sådana som vi ofta ser som stereotypiskt kvinnliga; Påklädning och hårvård (ibid, 06:35; 01:21:10), servering (ibid, 06:35; 48:50), sejd och trolldom (ibid, 31:06; 35:08; 36:16; 01:10:37) och tröst (ibid, 35:08; 38:00; 01:31:28; 02:02:29). Under dessa aktiviteter, trolldom undantaget, är kvinnans kroppsspråk mjukt och följsamt. Servering och tröst är ofta riktat mot män och aktiviteterna är sådana som, förutom trolldom, utförs av till synes av kvinnor i flera samhällsklasser. Liknande förhållanden gäller även när kvinnan utsätts av andras, i regel mäns, agerande. Drottningen får stå ut med antydningar om hennes lösaktighet och otrohet (ibid, 05:59) och trälinnan Olga värjer sig från en våldtäkt genom att dra sitt menstruationsblod över ansiktet på hennes angripare (ibid, 01:01:03). En av drottningens repliker insinuerar att även hon utsatts för sexuellt våld (ibid, 01:27:44) och att det var så filmens hjälte, vikingaprinzen Amleth, kom till världen. Reaktionen på våldtäkt, den kvinnliga sexualiteten och skymf inom det porträtterade samhället är svåra att utläsa i materialet och har inte noterats under analysen. Enda undantaget är att kungens bror, mannen som senare i filmen blir kung, reagerar starkt på när det antyds att drottningen är otrogen med honom (”hennes bögare fuktas för andra män” ibid, 05:59). Detta slås ned utav kungen som menar att det enbart är ett skämt.

5.2.12 Social ställning och kroppsspråk, The Northman

Kvinnans upplevda sociala ställning varierar, mycket på grund av den faktiska, porträtterade sociala ställningen. Något jag noterat bland mina initiala intryck är att det inte finns en tydlig grupp fria kvinnor medan de fria männen verkar otaliga. Det finns tjänstekvinnor, som självklart inte nödvändigtvis är trälar, trälinnor och så finns drottningen som tillhör det översta skiktet i filmens vikingasamhälle. Hon befinner sig under kungen i inledningen av filmen, och visar honom vördnad likt en underställd (ibid, 04:13) men senare, under en annan kung, är hon auktoritär och involveras i rådslag (ibid, 01:20:25). Tre andra, förmodade, fria kvinnor har plats i filmen. Två är völvor/häxor (ibid, 31:06; 01:17:05) och den tredje tolkar jag, personligen, som någon slags husmor men hon skulle också kunna vara en träl av hög status (ibid, 47:35). Genomgående i filmen utför kvinnorna aktiviteter som inte ligger helt inom de normativa könsstereotyperna. Då blir också kroppsspråket starkare, mer självsäkert och trotsigt. Ofta är dessa aktiviteter kopplade till kvinnlig list och kvinnan som ödestrådsspinnare, alltså inte fullt icke-normativt, men med grund i egenskaper under de maskulina nyckelorden så som analyserande, våldsamma och rationella. Kvinnor som använder vapen eller våld i syfte att skydda sig själva eller andra (ibid, 28:20; 01:01:30; 01:19:08; 01:53:29) eller för att göra uppror (ibid, 01:55:50) och kvinnor som tar kommandot över situationer (ibid, 01:17:05, 01:32:52, 01:34:36, 01:50:08). Drottningen som den drivande bakom kungamordet uppfattas som känsloladdad då hon även ”gett sin välsignelse” till mordet på hennes egen son (ibid 01:24:41). Hon närmar sig även sin son sexuellt under den scenen, till synes för att behålla makten. Olga ljuger för att rädda sig själv och huvudkaraktären (ibid, 01:47:00). Kvinnors agerande är vitala för filmens händelseförlopp ett par gånger genom att påminna huvudkaraktären om hans öde (ibid, 31:06; 01:47:30).

5.2.13 Kläder och annan rekvisita, The Northman

Kvinnors klädsel upplevs uttänkt vid flertalet tillfällen i filmen. Drottningen är ibland klädd i rött och vitt, med vackra pälsar och smycken eller helt i vita underkläder eller under ritualer (ibid, 02:02; 01:41:35), som gör att hon ofta drar blicken till sig och signalerar status och oskuld bland övriga karaktärers mörka kläder (ibid, 05:07; 01:04:00). Trälkvinnorna, Olga inräknad, bär genomgående grå-beige kläder utan utsmyckning medan de högborna klär sig i rött och blått (ibid, 01:06:10) men Olga lyckas i regel stå ut genom sitt extremt ljusa hår och renare hy (ibid, 36:06). Scenen då hjälteparet rider över de isländska vidderna mot havet och friheten efter att ha undkommit kungamördaren och drottningen (ibid, 01:46:08) rider hon på en vit häst iklädd vit sjal medan han rider på en svart. Strax innan den scenen faller ljuset på deras kläder så de får en blå ton i stället för grå. Hon med den vita sjalen över axlar och huvud (ibid, 01:44:12). De två völvorna/häxorna är klädda på två vitt skilda vis. Den vi möter i Rus är mörkt klädd och med mycket utsmyckning (ibid, 31:06) medan den som verkar i den isländska kungsgården är klädd i mer nedtonade kostym (ibid, t. ex. 01:17:05) Rekvisitan som används är ofta kopplad till de utförda aktiviteterna och följer därmed samma normativa mönster. De som står ut är när kvinnor bär vapen (ibid, 28:20; 01:19:08; 01:52:27; 01:53:29).

5.2.14 Övriga stereotypiska element, The Northman

Övriga stereotypiskt kvinnligt kodade element som noteras under analysen är hur kvinnan eventuellt försöker rädda husfriden samt kvinnlig list genom förförelse (ibid, 07:39; 01:28:04), antydanden om våldtäkter av kvinnliga fångar och trälär (ibid, 29:35; 44:16, 01:27:33), hur manliga trälär inte kan bli fria män medan kvinnliga har möjligheten genom rätt giftermål (ibid, 01:10:30; 01:27:33, kvinnor (trälär) som offer (ibid, 01:18:03; 01:39:20) samt kvinnor som något att handla med eller ge bort, utöver trälhandeln, (ibid, 20:02; 01:10:37; 01:27:33) Trälarnas arbeten är könskodade (ibid, 43:58) och under en rituell fest bland trälarna med sexuella inslag utför Olga homoerotiska handlingar tillsammans med en annan trälinna medan huvudkaraktären ser på (ibid, 01:09:39). Övriga element som tvärtom fungerar normbrytande har också noterats. Kvinnors råd ”ska alltid följas” (ibid, 12:19), en kvinna som auktoritet (ibid, 01:17:05) samt ”jungfrukonungen” (ibid, 32:50; 01:50:59). Valkyrior och sköldmör nämns eller gestaltas (ibid, 11:10; 01:42:52; 02:03:11) Två karaktärer som eventuellt är könsöverskridande uppmärksammas; En våldsamt slavhandlare som upplevs kvinnligt trots att det performativa könet är manligt kodat (ibid, 28:00) samt en manlig häxa som bär spännbucklor som smycken tillsammans med ett kraftigt skägg (ibid, 51:50).

6. Resultat

Nedan följer en kortare sammanställning av resultaten från analysen.

Den kvantitativa och kvalitativa analysen visade på vissa gemensamma tendenser i det analyserade materialet. Det tydligaste resultatet i den kvantitativa analysen är skillnaden i antal kvinnor respektive män i samtliga verk. Cirka 67 % av de noterade individerna tolkades som män utifrån deras performativa genus (fig 1). Både i *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) och *Vikingarna* (Fleischer, 1958) var antalet män fler än dubbelt så många som antalet kvinnor.

De oftast använda adjektiv som noterats visade att i *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995) beskrivs män och kvinnor med liknande ord, medan i *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) så används mer stereotypiskt manliga adjektiv för män och stereotypiskt kvinnliga för kvinnor. Dessa var de vanligast förekommande adjektiven och alltså inte de enda använda.

Den kameratekniska analysen gav även den ett spännande resultat. Vad som främst noteras är att kvinnor oftast placerats åt vänster eller i mitten av bilden, och att vi sällan ser ner på kvinnan i scenen utan att de ofta filmas i eye level-perspektiv eller nedifrån framför allt i den yngre filmen, *The Northman* (Eggers, 2022). *Vikingarna* (Fleischer) från 1958 använder sig av fler high level-perspektiv i relation till low level.

Den kvalitativa analysen gav ett, som väntat, mer komplext resultat. Tydligt är att det är stora skillnader mellan högborna kvinnor och kvinnliga trälar och att völvor har en viss ställning, men också att synen på vikingakvinnan i de undersöka populärkulturella verken skiljer sig mellan titlarna. I *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995), till exempel, så möter vi kvinnor som får lov att vara självständiga, som äger sin sexualitet, som inte skuldbeläggs av vikingasamhället, utan av den nya kristna kyrkan och som har möjligheter att själva trygga sin försörjning. Samtidigt så är de ett ting att äga och att sälja och misshandel beskrivs. De utsätts för våldtäkter och utför oftast stereotypt kvinnliga aktiviteter såsom matlagning och tvätt.

I *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) får kvinnor inte så mycket utrymme under bokens 534 sidor. Det är ett fåtal som verkligen står i fokus och den stora massan är män. I det här verket är skillnader mellan trälinna och en kvinna av högre status tydliga och kvinnans främsta uppgift, utifrån huvudpersonens perspektiv, verkar vara att "bolas" och att deras kroppar är för män att ta på. Men det framkommer att kvinnor kan styra och ta ansvar för tingsfrågor samt att titlar kan ärvas genom mödernet och kvinnliga gudar och andra övernaturliga väsen hedras och respekteras. Kvinnan är den som visar medlidande och känslor, men alla kvinnor är inte värnlösa utan förväntas försvara sig själva och sina hem. Oftast beskrivs kvinnor utföra kvinnligt normativa aktiviteter.

Vikingarna (Fleischer, 1958) är det äldsta av de analyserade verken. De kvinnliga karaktärer som filmen fokuserar på tillhör, som nämnt ovan, inte vikingasamhället. Dessa skilde sig från hur vikingakvinnorna gestaltades. De aktiviteter som vikingakvinnorna utförde var, förutom völvan, närmast enbart stereotypiskt kvinnliga. De framstår som friare i sin sexualitet än de engelska kvinnorna, sam-

tidigt som det är de som upplevs bära skuld vid utomäktenskapliga relationer. Dessutom ser man männen ta för sig av kvinnokroppen utan samtycke. Kvinnorna i vikingasamhället är, till skillnad mot de engelska kvinnorna i princip helt osmyckade och ingen kvinna av tydlig hög eller låg status identifierades.

The Northman (Eggers, 2022), analysens yngsta verk var på flera sätt också det mest intressanta. Kvinnors sociala ställning känns mer komplex, men samtidigt mindre nyanserad. Som noteras i mina initiala intryck så syns få fria kvinnor som inte är av hög status. Sexualiteten verkar inte tillhöra kvinnan om män bestämmer, utan kvinnans lust finns där för männens njutning. Exempel på det är att våldtäkt av trälinnor framstår som norm samt Olgas homoerotiska upplevelse som bevittnas av den manliga huvudkaraktären. Men flera av kvinnorna i *The Northman* (Eggers, 2022) är beräkande, kalla och våldsamma. De ljuger och mördar samt försvarar sig själva och andra. De bär vid flera tillfällen vapen. Men de tröstar männen och motiverar dem, och de verkar ha huvudansvar för hem, mat och servering. Kvinnor upplevs dessutom som en handelsvara, även utöver trälhandel. Två karaktärer i filmen upplevs som könsöverskridande och icke-normativa. Kostym och klädsel spelar en stor roll i gestaltningen av de olika karaktärerna.

7. Diskussion och tolkning

Det är ett intressant och varierat resultat som analysen gett. Det går att utläsa några tydliga tendenser och trender i samtliga verk, men det finns också stora skillnader dem emellan. Generellt då? Hur porträtteras till exempel vikingakvinnan filmtekniskt i de två analyserade filmerna? Det kvantitativa resultatet är intressant. Att kvinnor så ofta placerats till vänster i bilden, filmas nerifrån och på någorlunda nära håll (tab.3) ger dem ett intryck av att vara viktiga och ges högre status än om de exempelvis filmats ovanifrån (Selby & Cowdery, 1995). Och boken *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995) använder till stor del samma adjektiv för män som för kvinnor (tab.2). Tanken att det kan ha med författarinnans kön och bokens förmodade målgrupp att göra slår mig. En kvinnlig målgrupp torde bry sig mer om mäns skönhet än styrka då det i mångt och mycket är en mer romantisk roman än den andra utvalda boken.

Androcentrismen i de analyserade verken är dock påtaglig. Grunden för det påståendet är först, och främst, presenterat i diagrammet ovan (fig.1). Mer än dubbelt så många av de noterade individerna uppfattas eller beskrivs som män. Det är en manlig värld som i huvudsak skildras. Vilket inte minst märks när man tittar närmare på vilka huvudkaraktärerna i de analyserade titlarna är. Något som de alla har gemensamt är att deras performativa kön är manligt. Kvinnor är absolut synliga i viktiga biroller och de är inte sällan viktiga för historien, men de vars känslor och tankar vi främst får ta del utav är männens. Detta är framför allt tydligt i romanen *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) där den växande ynglingen Ulv är karaktären vi följer genom hela boken. Det är en äldre Ulv som själv fungerar som berättare av historien och därför, vilket är naturligt, placeras övrigas känslor och reaktioner i bakgrunden. Men det berättas om 110 män, utöver Ulv, i boken och inte ens hälften så många kvinnor. Det är en väldigt manlig berättelse och tydligt exempel på androcentrism.

Men androcentrismen är inte det enda som den här uppsatsen intresserar sig för. Även om det absolut är en central del inom analyserande av hur förmedling kring genus inom arkeologin ser ut (t. ex Conkey & Spector). Huvudfokus är dock inte att undersöka hur vikingakvinnan representeras utan, snarare, presenteras i de utvalda populärkulturella verken och vilken roll de har i det gestaltade samhället. Bland annat så kan de aktiviteter man valt att låta kvinnor utföra berätta om det. Vilka stereotypa, normativa könsroller har man valt att befästa? Det är, enligt analysen, till stor del aktiviteter som kretsar kring matlagning och hem. De lagar mat, de tvättar och de serverar, i första hand, männen. De får dessutom flertalet gånger vara den som avvärjar situationer eller tröstar andra. Det påminner mig om Peterssons liknande resultat, när hon undersökte genusroller inom rekonstruktioner, hur strid är manligt medan matlagning är kvinnligt (Petersson, 1997). Kvinnor är dessutom vackra, de är omtänksamma och de är självuppoffrande, vilket enligt schemat med nyckelord (tab.1) räknas till egenskaper vi kopplar ihop med ett kvinnligt genusuttryck. Det är exempel på klassiska normativa könskonstruktioner, där hur kvinnan agerar nästan blir viktigare än vad det är hon gör. Alltså, att det är egenskaper som blir en större del av det performativa genuset, snarare än aktiviteterna. Här blir ett par av de analyserade titlarna extra

intressanta. Speciellt *The Northman* (Eggers, 2022) står ut. Huvudkaraktärens mor, drottningen, är till en början en mer kuvad kvinna. Hennes man, kungen, mördas och hon kidnappas av mördaren och tas till hans hustru. Senare i berättelsen får vi veta att hon var en del av planerandet och iscensättandet av mordet och att hon, iskallt, hade tänkt låta mördra sin son också. Hon ger sannerligen ett känslokallt intryck, planerande och aggressiv. Dessa är ofta ansedda som delar av manliga könskonstruktioner (tab.1) och hennes karaktär, som dessutom brukar vapen och slåss med dessa, skapar en kvinnlig viking som inte enbart verkar i bakgrunden. Den kvinnliga listen tar steget bort från manipulation och närmare ett mer handlingskraftigt uttryck. Just den materiella aspekten, samt hur detta skulle kunna tolkas utifrån ett genusarkeologiskt perspektiv, av en kvinna som hanterar vapen går inte att bortse ifrån (Stig Sørensen, 2000, s. 76). Det är en kraftfull bild som bryter normer och gamla, invanda föreställningar om vikingakvinnan.

En annan bild av en den kvinnliga vikingen som tar form är den som den sexuellt friare kvinnan. Inte i avseendet att de helt äger sin sexualitet och kropp, för den är snarare mannens, utan i hur de agerar på sin lust och själva initierar sex utan skuld. Detta blir tydligt speciellt i kontrast till de engelska kvinnorna i *Vikingarna* (Fleischer, 1958). De engelska kvinnorna är de som syns och hörs främst i filmen, och får väl då antas vara de som ska agera normsättande. Morgana, den kvinna som vi kommer närmast, meddelar flertalet gånger att hon hellre tar sitt liv än får sin kropp besudlad av vikingahänder. Det indikerar hur viktigt dygden och oskulden är för henne och i förlängningen för de engelska kvinnorna. Samtidigt så målas en annan bild upp gällande kvinnorna i vikingarnas samhälle. Som nämnt i analysen så talar bara en vikingakvinna, utöver völvan, och när hon gör det är det i syfte att erbjuda den manliga huvudkaraktären sin kropp. Det är samma kvinna som blir lämnad i säng av Ejnar och efter det går igenom Odens prov. Vikingakvinnans syn på sex kontra dygd framstår alltså friare än de engelska kvinnornas. Filmen sexualiserar vikingakvinnan och målar upp dem som, inte i första hand friare utan, mer lössläppta. Att göra en så tydlig skillnad mellan två kvinnogrupper skapar ett narrativ kring vikingakvinnan som inte helt säkert var menat som någonting positivt.

Även i *The Northman* (Eggers, 2022) anar vi en friare sexualitet, om ej helt oproblematiserad, och absolut i *Vikingablott* (Ingelman-Sundberg 1995) där kvinnorna också själva initierar sex och aktivt förför. Men våldtäkt och ovälkommet "tafs" är närvarande i alla analyserade verk. Kvinnliga trälare är de som i störst utsträckning är drabbade. Att de säljs och väljs ut för att man ska ha sex med dem, att trälarnas ägare och andra anser sig ha rätt till deras kroppar. De äger inte sig själva och därmed heller inte sina kroppar och sexualitet. Den kvinnliga trälen är en kvinna som bär de normativa könskonstruktionerna tydligast och som absolut mest sällan ges chans att bryta dessa normer. Det här fenomenet är varför intersektionalitet är så viktigt i den här typen av analys (Gröndahl, 2010, s. 244). Dessa kvinnor är de som befinner sig i bakgrunden, de som utnyttjas, offras och oftast finner sig i hur de blir behandlade. De har helt enkelt inte möjligheten att agera annorlunda. Den rysiska trälinnan Olga i *The Northman* (Eggers, 2022) är den kvinnliga karaktär som ges möjligheten. Hon står emot våldtäktsförsöket, med något så laddat som hennes eget menstruationsblod, hon ljuger för egen

vinning, hon ger liv åt en drottning och hon har sex för att hon själv vill. Att andra kvinnliga trälare hade sex för att de själva vill är självklart möjligt, men i de populärkulturella verk som uppsatsen tittat på är det ingenting som självklart beskrivs. Frillan Maria i *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019, s.110) är den som huvudkaraktären Ulv förlorar sin oskuld till, och det berättas att det är hon som förför och smeker honom initialt. Men hon delas med andra män. Det är inte en samtyckesrelation, hon är sängfrilla. Och när Olga, tillsammans med en annan trälinna, lever ut sin egen sexualitet i ett homoerotiskt element i filmen *The Northman* (Eggers, 2022, 01:09:39) är det inför ögonen på den manliga huvudkaraktären. Det sker till synes inte enbart för deras egna skull, det är även för honom. Diskussionen kring kvinnans sexuella ställning och frihet kopplat till hennes genusuttryck är dock, som Butler (1999, s. 52) påpekat, utifrån ett heterosexuellt och heteronormativt perspektiv där homosexuella uttryck behandlas som något ”annat”.

Den kvinnoroll som på många vis står ut är den som ges völvan. Völvan, sejd, gudinnor och andra övernaturliga element är mer eller mindre viktiga delar av de analyserade verken. Det är dessa kvinnor som ges en respekt som få andra får ta del utav. Men det är inte lika för alla. Völvan Nälde ägs av en hustru till en jarl, medan völvan Vigdis i samma bok, *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019), är någon att frukta, någon med egen mark. Völvan i *Vikingarna* (Fleischer, 1958) rådfrågas, men ignoreras i samma scen. I *The Northman* (Eggers, 2022) porträtteras också flera magiska kvinnor, där den på den isländska kungsgården absolut behandlas med vördnad och respekt. Och inte bara völvor utgör de magiska delarna av de tre verk som berör dem. Valkyrrior, nornor och gudinnor ges utrymme och spelar till och med en stor roll. Dessa känns igen från sagorna och är viktiga för den världsbild och förklaringsmodell som mytologin ger (Friðriksdóttir, 2021). Sköldmör, valkyrior och Freja är relativt normativt okvinnliga i sitt performativa genusuttryck och därmed kraftfulla bilder av en könskonstruktion som inte enbart visar kvinnor som kuvade flickor eller nyckelbärande husmödrar. Är det dessa som ger oss den våldsamma vikingakvinnan i modern populärkultur? Det kan det här arbetet inte svara på. Men kopplingen mellan dessa, kalla dem, väsen och de jordliga kvinnor som, i böcker och film, får vapen i hand är inte svår att se. Och nornorna, ödestrådspinnarna, är de då den övernaturliga motsvarigheten till kvinnor som listigt påverkar sina livsöden?

Den våldsamma vikingakvinnan, kvinnan som tar till vapen eller list för att slå tillbaka, finns på något vis representerad i tre av de analyserade verken. Jag ämnar även räkna Olgas lögn (Eggers, 2022, 01:47:00) och Jorunns spionage (Ingelman-Sundberg, 1995, s. 169) till den här kvinnokaraktern. Det är aktioner av list som är menade att ge samma resultat som det kvinnliga våldet gör. Hade Morgana varit vikingakvinna och inte engelska hade även hennes val att berätta för Ejnar vem Eric verkligen var också varit relevant. För vad som noterats är att kvinnorna i huvudsak tar till vapen eller list för att skydda sig själv eller andra. Vilket passar väl in med den normativt kvinnliga egenskapen ”självupppoffrande” men också med den manliga ”skyddande” (tab.1). Jorunn betalar för sin insats med sitt liv. Även drottningen i *The Northman* (Eggers, 2022) dödas när hon med svärd skyddar sig själv och sin yngste son. Olga och kvinnorna i *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) som skyddar sin borg är de som lyckas med vad de företagit

sig. Ulvs mor i *Tusenårsriket* (ibid) är en kvinna som beskrivs ha dött med svärd i hand, en verklig krigare, dog för att hon skyddade sig själv undan sin mans sexuella begär. Han beskrivs ha mördat henne som straff för att, då, barnet Ulv gick emellan de båda vuxna. Hustrumisshandel förekommer även i *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995) och är vad som till slut dödar även Jorunn.

Men kvinnan är inte helt utelämnad åt männen i de gestaltningar uppsatsen undersökt. Den sociala ställningen för de kvinnor som varit lyckliga nog att födas in i rätt familjer eller gifta sig med rätt man är relativt god. Och just möjligheten att förändra sin ställning är ett intressant fenomen. Detta är visserligen helt beroende av mannens ställning. En vacker, åtråvärd trälinna kan gifta sig med en kung eller annan mäktig man, vilket berättas om både i *Vikingablot* och *The Northman* men det är alltså i dessa framställningar möjligt för kvinnor att genomföra klassresor åt ett annat håll än enbart bli tillfångatagen och såld som träl. Även arvsrätter av olika slag kommer på tal. Huruvida änkor har något att säga till om angående arvet från sina män, trots att andra arvingar finns, berörs i *Vikingablot* (Ingelman-Sundberg, 1995) och i *Tusenårsriket* (Gulløv, 2019) får vi veta att det går att göra anspråk på titlar genom mödernet. Att kvinnans arv är värt något. Detta påverkar hur kvinnans sociala ställning tolkas. Men, viktigt är att påpeka att detta gäller kvinnor av hög ställning i samhället. De som redan hade kunde fortsätta att äga, både rikedomar och någon form av respekt. Återigen är det relevant att påpeka att alla kvinnor inte var likvärdiga samt att en grupp kvinnor upplevs saknas i stora delar av analysen. Den fria kvinnan av lägre status är oftast osynlig och upplevs därför, i modern tid, sakna narrativt värde. Trälinnan och hennes extremt låga status väcker större intresse än husmodern, ett intresse för slaven som eventuellt kan bero på exotifiering något som även är applicerbart på diskussionen kring vikingakvinnans fria sexualitet. Detta skulle kunna ses som uttryck av maktstrukturer som, utifrån det intersektionella perspektivet, är viktiga att identifiera (Butler, 1999, s. 51).

Men utöver trenderna, gick det att identifiera skillnader mellan de analyserade verken? *Vikingablot* av Ingelman-Sundberg (1995) står ut som den bok som upplevs vända sig till en, åtminstone i högre grad, kvinnlig publik. Den innehåller vikingakvinnor som vet sitt eget värde, män som känner kärlek för andras barn och driftiga, unga kvinnor som försöker att påverka sina liv. Men samtidigt så finns en annan bild. En bild av kvinnan som vara, av våldtäkter och av de stora riskerna med barnafödande— framför allt för trälkvinnor. Boken är skriven av en kvinnlig arkeolog och författare, vilket kan påverka min uppfattning av målgruppen. Vi ser det kvinnliga känslolivet i högra grad, och androcentrismen är mindre tydlig i berättelsen. Något som står i rejäl kontrast till den andra romanen i analysen *Tusenårsriket* av Gulløv (2019). Det är en maskulint berättad historia om män och, enligt mitt intryck, för män. Det är inte fel i att skriva böcker för män, problematiskt riskerar det att bli beroende av vilken bild av genus man förmedlar. De kvinnliga karaktärerna i *Tusenårsriket* är inte särskilt komplexa. De ”bolas”, de tafsas på mot sin vilja och de används som skällsord för att förminska. Att kvinnan, ur huvudkaraktärens perspektiv, är lägre stående är bilden som målas upp. Endast hans egen mor och hennes syster är värd respekt.

Den äldsta filmen, och äldsta verket i analysen, är *Vikingarna* från 1958 (Fleischer). Att den är producerad i en annan tid påverkar könsroller och genuskon-

struktioner, den är en produkt av sin samtid, precis som annan tolkning och förmedling av vikingatid (Arwill-Nordbladh, 1998). Men den presenteras för publiken som en av de stora vikingafilmerna och därför är den relevant för uppsatsen, trots sin ålder. Även *Vikingarna* upplevs ha en bredare och, i högre grad, kvinnlig målgrupp. Men vad som verkligt står ut i filmen är just bilden av vikingakvinnan som den engelska kvinnans motsats. Vikingarna är sexuellt friare, de är osmyckade och bär sitt hår i flätor. Deras sexuella dygd är inte vad de dör för att skydda, till skillnad mot de engelska damerna. De ges heller ingen status, hög eller låg. De existerar i byn, sköter servering och tvätt samt välkomnar hem sina män. *Vikingarnas* bild av vikingakvinnan står därmed ut, inte minst i relation till analysens yngsta verk, den andra filmen, *The Northman* (2022). Här är kvinnan komplex, hon är känslökall och beräknande, hon är tröstande och ömsint. Hon slåss, hon ljuger, hon har sex och hon serverar. Det är tuffa kvinnor som gestaltas i filmen, i princip helt utan genusparodier (Butler, 1999 s. 216). Kvinnor behöver inte vara som normativa män för att få inneha normativt manliga egenskaper. Filmen visar oss dessutom karaktärer inom vikingasamhället som genom sitt performativa genus agerar könsöverskridande. Karaktärer som genom detta kan antas har använts för att öppna upp för hur filmens publik tar emot och tolkar könsroller i denna fiktiva vikingatid. Det är spännande inslag i en berättelse om tuffa kvinnor, trots att de tuffa männen står i fokus. Inness poängterar vikten av tuffa kvinnor i populärkulturen, eftersom populärkulturen påverkar hur vi ser på könsroller, och om kvinnor inte tillåts vara tuffa ens i fantasin så kommer myten om den värnlösa kvinnan att leva vidare (Inness, 1999 ss. 10;14).

Dessa titlar och verk konstruerar flera olika kvinnoroller för vikingakvinnan. Våldsamma, ömsinta, listiga, lössläppta och den ofria. Dessa förstås främst genom intersektionalitet och just hur genus ageras, hur de presenterar sig och vilka stereotypa könskonstruktioner som valts spelar lika stor roll som vilka möjligheter de har eller saknar, hur deras sexualitet hanteras samt vad kvinnlighet kan få innebära. Intressant är att det går att koppla ihop Prices slutsatser, gällande vikingakvinnan i den populärkulturella TV-serien *Vikings*, med de Beauvoirs ord om genus. Att kvinnorna är riktiga, att de tillhör alla samhällsklasser och hantear tragedier och svårigheter (Price, 2020, s. 36), samtidigt som man inte föds till kvinna, ”man blir det” (de Beauvoir, 2012, s.325) och med egentligen sammanfatta det viktigaste som den här diskussionen vilar på.

8. Slutsatser

Uppsatsen har ämnat undersöka vikingakvinnans roll i utvalda populärkulturella verk, med fokus på populära romaner och spelfilmer. För att undersöka detta genomfördes både en kvantitativ och en kvalitativ analys. Analysernas resultat samt tolkningen av dessa har i sin tur använts för att svara på frågeställningarna nedan. Följer gör de slutsatser som uppsatsen kommit fram till.

Uppsatsen frågeställningar har varit:

- Vilka tydliga, specifika vikingakvinnoroller går att identifiera inom skönlitteratur och film?
- Vilka skillnader mellan de olika utvalda mediernas framställning av vikingakvinnor går att identifiera?
- Vilken social ställning ges kvinnor under vikingatid i skönlitteratur och film?

De specifika roller som skönlitteratur och film gett vikingakvinnan är inte helt tydliga, men det finns några stycken som återkommer. Den första är Trälinnan. Det här är en mer osynlig karaktär, en kvinnoroll som av tvång finner sig i sitt öde. I regel är hon också träl, en slav, men Trälinnan kan också vara fånge i sin situation. En annan roll är Nornan, kvinnan som utan våld påverkar sin omgivning, hon använder list, lögn och manipulation. Hennes syster är Sköldmön, den våldsamma kvinnan, mindre känslös och mer målmedveten. Dessa två kvinnoroller existerar ibland tillsammans i en och samma karaktär, eller tillsammans med till exempel Modern, den ömsinta och tröstande, eller Frillan, den förföriska och sexuellt fria. Till dessa roller tillkommer aktiviteter som befäster kvinnors performativa genus. Aktiviteter så som matlagning, hantverk och servering utförs av samtliga roller och nästan uteslutande av kvinnor.

Skillnaderna mellan de olika mediernas framställning utav vikingakvinnor är inte stora. Men analysen har identifierat vissa noterbara skillnader. Frillans roll är tydligare och överhängande vanligast i *Vikingarna* medan övriga verk använder samtliga kvinnoroller beskrivna. I de yngre verken *Tusenårsriket* och *The Northman* är Nornan och Sköldmön vanligare. Androcentrismen är närvarande i olika grad i samtliga verk, men kvinnors känsloliv beskrivs mer ingående i boken skriven av en kvinnlig arkeolog, *Vikingablot*. *The Northman* innehåller även två eventuellt könsöverskridande karaktärer, vilket öppnar upp för fantasin att skapa nya genusuttryck.

Kvinnans sociala ställning i de analyserade verken är mer komplex. Det finns ingen enkel tydlig ställning, förutom att de alltid befinner sig under den högsta mannen. Men mellan kvinnor varierar det stort. Framställningen rent filmtekniskt

placerar kvinnor jämsides män, men narratologiskt skiljer det sig. Kvinnans kropp är inte hennes egen, oavsett samhällelig ställning, men i synnerhet inte som träl. Så länge en kvinna inte äger sin egen kropp så är hon i underläge, oavsett övrig status, och därför får den enkla slutsatsen bli att kvinnans sociala ställning är låg. Detta trots de möjligheter och statusmarkörer som vissa kvinnor i böcker och film om vikingatiden ges.

Dessutom tillkommer völvan, vikingarnas häxa, som en kvinnlig karaktär snarare än roll. Hennes aktiviteter, egenskaper och ställning skiljer sig från andra kvinnors i populärkulturens vikingatid. Hennes närvaro i tre av verken gör mycket för kvinnans framställning i stort. Det är en ofta en aktad och viktig karaktär som tillsammans med de kvinnliga, mytologiska väsendena lyfter kvinnorollen och får förmodas komma fortsätta att påverka populärkulturens framställande av vikingakvinnor. Denna uppsats uppmaning och önskan är att det utförs forskning kring vad denna framställning, samt framställningen av övriga vikingakvinnor, har för konsekvens för publiken och dess uppfattning av vikingatiden i stort.

9. Referenser

9.1 Litteratur

- Arping, Å. (2010). Folkhemmet tur och retur. I: Arping, Å. & Nordenstam, A. (red) *Genusvetenskapliga litteraturanalyser*. (2., uppl.) Lund: Studentlitteratur AB
- Arwill-Nordblad, E. (1998) *Genuskonstruktioner i Nordisk vikingatid: För och nu*. Göteborg: Göteborgs universitet
- Boréus, K. and Bergström, G. (2018) Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. I: Boréus, K. and Bergström, G (red) *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Boréus, K. and Kohl, S. (2018) Innehållsanalys. . I: Boréus, K. and Bergström, G (red) *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur.
- Butler, J. (2007) *Genustrubbel: feminism och identitetens subversion*. Göteborg: Daidalos.
- Bünz, A. (2015). *Upplevelser av förhistorier: analyser av svenska arkeologiska museiutställningar* Disputationsuppl., Göteborg: Göteborgs universitet.
- Conkey, M.W. and Spector, J. (1984) "Archaeology and the Study of Gender," *Advances in archaeological method and theory*, 7, pp. 1–38.
- De Beauvoir, S. (2012) *Det andra könet*. (2.,uppl) Stockholm: Norstedts
- Fairclough, N. (2003). *Analysing discourse: textual analysis for social research*, New York: Routledge.
- Fridriksdóttir, J.K. (2021) *Valkyria, Vikingatidens kvinnor*. (2.uppl) Göteborg: Diadalos AB
- Gulløv, T. (2019) *Tusenårsriket*. Västra Frölunda: Bokförlaget Nona
- Gröndahl, S. (2010) Från Fångarnas kör till Svinalängorna. I: Arping, Å. & Nordenstam, A. (red) *Genusvetenskapliga litteraturanalyser*. (2., uppl.) Lund: Studentlitteratur AB
- Hautman, K. & Näversköld, K. (red.), 2014. *Genusförbart*. Lund: Nordic Academic Press
- Hedenstierna-Jonson, C., A. Kjellström, T. Zachrisson, M. Krzewińska, V. Sobrado, N. Price, T. Günther, M. Jakobsson, A. Götherström & J. Storå. (2017). A female Viking warrior confirmed by genomics. *American Journal of Physical Anthropology* 164: ss. 853–60
- Ingelman-Sundberg, C. (1995). *Vikingablot*. Stockholm: Forum

- Inness, S.A. (1999). *Tough Girls: women warriors and wonder women in popular culture*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Johnson, M. (2020). *Archaeological theory: an introduction* 3. ed., Chichester: Wiley-Blackwell.
- Lindgren, S. (2009) *Populärkultur : teorier, metoder och analyser*. 2., [rev.] uppl.. Stockholm: Liber.
- Lundin, J. (2014). Genusförbara redskap och metoder. I: Hautman, K. & Näversköld, K. (red.) *Genusförbart*. Lund: Nordic Academic Press, ss. 149–161
- McCall, L. (2005) “The Complexity of Intersectionality,” *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 30(3), pp. 1771–1800.
- Nikolajeva, M. (2017). *Barnbokens byggklossar* 3. uppl., Lund: Studentlitteratur.
- Petersson, B. (1997) Barna Hedenhös besöker vikingabyn: Om könsroller och arkeologisk rekonstruktion. I: Johnsen, B. & Welinder, S. (red) *Gender och arkeologi*. Östersund: Mitthögskolan
- Price, N. (2020) My Vikings and Real Vikings: Drama, Documentary, and Historical Consultancy. I: Birkett, T. and Dale, R. *The Vikings Reimagined : Reception, Recovery, Engagement*. 1.. edn. Kalamazoo, MI: Medieval Institute Publications (The Northern Medieval World).
- Robertson, A. (2018) Narrativanalys I: Boréus, K. and Bergström, G (red) *Textens mening och makt : metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Fjärde upplagan. Lund: Studentlitteratur
- Selby, K. and Cowdery, R. (1995) How to study television. Basingstoke: Macmillan (How to study literature).
- Skogstrand, L. (2010). Is Androcentric Archaeology Really About Men? *Archaeologies*, 7(1), ss.56–74.
- Stig Sørensen, M.L. (2000). *Gender archaeology*, Malden, Mass.: Polity Press.
- Svanberg, F. (2003) *Decolonizing the Viking Age. 1*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International (Acta archaeologica Lundensia. Series in 80, 43).
- Wylie, A. (2007). Doing Archaeology as a Feminist: Introduction. *Journal of archaeological method and theory*, 14(3), ss.209–216
- Österlund, M. (2008). Kavatt men känslösam. Den komplexa bilderboksflöjten i Pija Lindenbaums Gittan-trilogi. I: Andersson, M. & Druker, E. (red.), *Barnlitteraturanalyser*. Lund: Studentlitteratur, ss. 97–112

9.2 Källor

Akademibokhandelns webshop, Tusenårsriket:

https://www.akademibokhandeln.se/bok/tusenarsriket/9789188901828?msclkid=67c9e594ac2f1743e1e48605c1c8e588&utm_source=bing&utm_medium=cpc&utm_campaign=DSA%20%7C%20Bok&utm_term=bok&utm_content=Bok%20%C3%B6vrigt#recommendations (tillgänglig 20221208)

Box Office Mojo, The Northman:

https://www.boxofficemojo.com/title/tt11138512/?ref_=bo_se_r_1 (tillgänglig 20221208)

Eggers, R. (2022) *The Northman*. Universal City, LA: Focus Features & Universal Studios

Fleischer, R. (1958) *Vikingarna*. Hollywood, CA: Brynaprod SA

Filmtopp.se, topplista över vikingafilmer:

<https://www.filmtopp.se/lista/vikingafilmer-5-bra-filmer-om-vikingar> (tillgänglig 20221208)

Ranker.com, Best movies about Vikings: <https://www.ranker.com/list/best-movies-about-vikings/ranker-film> (tillgänglig 20221208)

Stockholms biblioteks hemsida:

<https://biblioteket.stockholm.se/sok/category/F%C3%B6r%20vuxna%3BSk%C3%B6nlitteratur/topic/Vikingatiden?freetext=viking&sort=loans+desc> (tillgänglig 20221208)